

“SILLOIN AJATTELIN SINUN OLEVAN JO POISSA, ISÄ.”

Kuoleman ja surun kuvaaminen lastenkirjan kuvituksessa

Satu Aspegren

LAPIN YLIOPISTO, TAITEIDEN TIEDEKUNTA

TYÖN NIMI: ”Silloin ajattelin sinun olevan jo poissa, isä.” – Kuoleman ja surun kuvaaminen lastenkirjan kuvituksessa

TEKIJÄ: Satu Aspegren

KOULUTUSOHJELMA: Graafinen suunnittelu

TYÖN LAJI: Pro gradu -tutkielma

SIVUMÄÄRÄ: 61

VUOSI: 2023

TIIVISTELMÄ:

Kuolema ja suru koskettavat kaikkia ihmisiä ja siksi on tärkeää kiinnittää huomiota siihen, miten niistä kerromme ja miten niitä kuvaamme. Minulla on omakohtainen kokemus kuoleman aiheuttamasta surusta ja se on näkökulmani tälle tutkimukselle. Halusin hyödyntää omia kokemuksiani ja luoda lastenkirjan, josta voisi olla apua lapselle surutyössä.

Tutkimuksen tarkoituksena on selvittää miten kuolemaa ja surua kuvataan lastenkirjan kuvituksessa. Tutkimusmetodina toimii practice-based -tutkimus eli tekemällä tutkiminen. Työni koostuu teoriaosuudesta sekä taiteellisesta produktiosta. Produktio-osuudessa olen kuvittanut ja kirjoittanut lastenkuvakirjan nimeltä Hautajaisissa sataa aina. Kirja toimii aineistona. Kuvituksiani analysoimalla ja teoriaan peilaamalla, olen pyrkinyt löytämään tuloksia. Tutkimuksen teoriatausta muodostuu lastenkuvakirjallisuudesta ja sen kuvituksista. Teoriaosuudessa olen käsitellyt miten vaikeat tunteet, kuten suru ja kuolema näkyvät lastenkuvakirjoissa. Lisäksi olen käsitellyt teoriaa kuolemansurusta, surutyöstä ja rituaaleista, sillä ne ovat oleellisia aiheita tutkielmani ja taiteellisen produktioni kannalta.

Analyysiosuudessa käsittelen kuvitusprosessiani, luonnoksiani ja valmiita kuvituksiani. Pohdin miten omat kokemukseni surusta ovat vaikuttaneet kuvitusprosessiin sekä millaisia keinoja olen käyttänyt kuvituksissa luodakseni surun ja kuoleman tunnelmaa. Tuloksista voidaan päätellä, että surun ja kuoleman kuvaamiseen liittyy hyvin vahvasti värien käyttö. Suru on laaja käsite ja se voi sisältää monia eri tunteita. Siksi en ole kuvannut surua vain yhdellä värillä. Kuvittajana voin antaa kuvituksille halutun tunnelman värejä ja sävyjä vaihtamalla. Tunnelman luomisessa olen käyttänyt myös rajausta ja sommittelua. Niiden avulla voi keskittää huomion tiettyyn tapahtumaan tai hahmoon. Lisäksi vertauskuvien käyttö korostui kuvituksissa. Vertauskuvien avulla on mahdollista tuoda näkyväksi vaikeitakin tunteita. Niiden avulla lasten on helpompi ymmärtää hankalia tunteita.

AVAINSANAT:

practice-based -tutkimus, taiteellinen tutkimus, lastenkuvakirja, kuvitus, kuolema, suru

SISÄLLYS

1. Johdanto	6
1.2 Tutkimusmetodi ja -kysymys	7
1.3 Oman kokemuksen rooli tutkimuksessa	8
2. Teoria	10
2.1 Kuvakirjan määritelmiä	10
2.2 Kuvitus lastenkirjassa	12
3. Vaikeat tunteet kuvakirjoissa	14
3.1 Kuolema ja suru	14
3.2 Vanhemman kuolema	15
3.3 Lapsen suru	15
4. Taustaa	17
4.1 Kuolemansuru	17
4.2 Surutyö	17
4.3 Rituaalit	18
5. Taiteellinen produktio	20
5.1 Produktion taustaa	20
5.2 Hautajaisissa sataa aina -kertomus	21
5.3 Kirjan tyyli ja värit	22
6. Kuvitukset	26
6.1 Tyttö arkussa	26
6.1.1 Hahmo	30
6.2 Sairaalassa	32
6.2.1 Vertauskuvat	36
6.3 Surupeitto	37
6.4 Surupeittolinna, Kevyempi ja Kaikki on mustaa	40
6.5 Hautajaisissa	43

7. Johtopäätökset	46
7.1 Värit tunnelman luojana	46
7.2 Rajauksen ja sommittelun käyttö	47
7.3 Surun ja kuoleman vertauskuvat	48
7.4 Miten kuolemaa kuvataan?	49
8. Lopuksi	49
LÄHTEET	51
VERKKOLÄHTEET	52
KUVALIITTEET	53
KUVITUSLIITTEET	55

1. Johdanto

Ensi kerran kohtasin kuoleman aiheuttamaa surua, kun isäni äiti kuoli. Se oli myös ensimmäinen kerta, kun en saanut tilaa surra. Vaikka emme olleet läheisiä mummoni kanssa, olin kuitenkin hyvin surullinen ja koin ikävää. Muistan hyvin, kuinka minua kiellettiin itkemästä. Sitten kuolema tuli hyvin lähelle minua, kun isäni kuoli minun ollessa 11-vuotias. Olin tavallaan jo valmistautunut isäni kuolemaan, koska hän oli sairastellut pidemmän aikaa ja ennen kuolemaansa hän oli myös sairaalahoidossa. Muistan sen päivän, kun kävimme katsomassa isää teho-osastolla ja kuinka hän oli kiinni letkuissa. ”*Silloin ajattelin sinun olevan jo poissa, isä.*”. Tämä kohta on lastenkirjastani Hautajaisissa sataa aina. Se kuvaa kamalaa aavistavaa tunnetta: kaverini kysyi isän ollessa sairaalassa, että kuoleeko hän, vastasin ettei tietenkään kuole. Mutta mieltäni kaiheresi kuitenkin “Mitä jos?”. Isäni kuolema oli minulle vaikea elämänmuutos ja olen nyt vasta aikuisiällä osannut käsitellä asiaa. Tämän taiteellisen produktion eli lastenkirjan tekeminen on ollut minulle toisaalta myös hyvin terapeutin kokemus.

Silloin surun kohdanneena en saanut apua lastenkirjoista. Olin jo nuorena taiteellinen ja käsittelin omaa suruani piirtämällä ja muulla taiteellisella tekemisellä. Muistan esimerkiksi saaneeni lohtua mummoni kuolemaan piirtämällä hänen hauta-arkkunsu vihkooni. Piirustusta katselemalla ja muistelemalla mummoa minulle tuli hieman parempi olo. Olen myös kirjoittanut isälleni kirjeitä, joista on myös ollut apua suruuni.

Aiheeltaan kuolema ja suru ovat ajankohtaisia lastenkirjallisuudessa. Kuolema tulee esille monissa eri kanavissa kuten televisiossa ja sosiaalisessa mediassa. Nykypäivänä myös covid-19 ja Ukrainan sota ovat tuoneet aiheita esille tavallista enemmän ja samalla sitä kuinka tärkeä rooli vanhemmilla ja opettajilla on kertoa lapsille aiheesta. Kuolema koskettaa meitä kaikkia ja joskus se voi tulla yllättäen esimerkiksi läheisen ihmisen menetyksenä.

Nuorena lapsena oli vaikea ymmärtää mitä tarkoittaa kun läheinen ihminen kuolee, sekä siihen liittyvää suurta elämänmuutosta. Nykypäivänä olen kohdannut lastenkirjoja, joissa aiheita käsitellään ja olen alkanut pohtia, olisiko tällaisista kirjoista ollut apua omassa suruprosessissani. Ja olisinko kuvituksista osannut tunnistaa ja samaistua kirjan kohtauksiin ja tunteisiin. Aikuiset eivät halunneet tai uskaltaneet puhua minulle kuolemasta ja siitä, mitä se tarkoittaa. Minulla oli paljon kysymyksiä joihin en saanut vastauksia. Monesti tuntui, että olin asian kanssa yksin. Kuolema-aiheisista kirjoista voisi olla apua myös aikuisille: kirjojen avulla he voisivat yhdessä lapsen kanssa keskustella aiheesta.

Tutkimuksen tarkoituksena on selvittää miten kuolemaa ja siihen liittyvää surua esitetään lastenkirjojen kuvituksissa. Tutkimuksessa perehdyn kuolemansuruun ja sen käsittelyyn, koska ne ovat läheisen ihmisen kuolemaan liittyviä teemoja. Produktio-osuutta varten olen toteuttanut kuolema-aiheisen lastenkirjan, joka toimii tutkimukseni aineistona. Pohdin, kuinka kuvitukset esittävät aihetta visuaalisin keinoin. Tutkimuksessa hyödynnän omaa kokemustani aiheesta.

1.2 Tutkimusmetodi ja -kysymys

Tutkimusmetodina toimii practice-based -tutkimus. Sillä tarkoitetaan uuden tiedon hankkimista taiteellisen työskentelyn kautta. Tällaisen tutkimuksen kautta syntyy luovia tuloksia. (Candy 2006.) Lähestyn kuoleman ja surun aihetta taiteellisella tekemisellä. Olen kuvittanut ja kirjoittanut lastenkuvakirjan nimeltä *Hautajaisissa sataa aina*. Analysoin prosessin kulkua, omia päiväkirjamerkintöjäni, sekä lopullista tuotosta ja vastaan tutkimuskysymykseeni:

Miten kuolemaa ja surua kuvataan lastenkirjan kuvituksessa?

Taiteellisessa tutkimuksessa on tärkeää, että sen luova tekeminen perustuu tekijän aikaisempaan osaamiseen (Anttila 2005, 425). Tässä tapauksessa oma luova prosessini perustuu graafisen suunnittelijan taitoihini ja muuhun luovaan osaamiseeni. Luova prosessi eroaa traditionaalisesta tutkimuksesta sen mahdollisuudella muuttua ja kasvaa prosessin aikana. Luovan prosessin tutkimuksessa on mahdollista ottaa vaikutteita muiden tutkimusten ja taiteen menetelmistä, mutta tällöin on oltava luovaa osaamista sekä itsekriittisyyttä, jotta riittäviä tuloksia saadaan. (Anttila 2005, 426.)

Taiteilija tutkii työtään oman persoonansa jatkeena, mutta myös ulkopuolisena henkilönä vaiheessa, joka vaati kritiikkiä. Taiteilija ikään kuin asettuu itsensä asemaan sekä katsojan rooliin. Tällaisesta toiminnasta puhutaan kahden maailman mallina, joka tarkoittaa sitä, että prosessi sekä tutkimuksen tekeminen ovat kytköksissä toisiinsa. Taiteilija tarkastelee prosessiaan itsenään, mutta myös ulkoisena katsojana. (Anttila 2005, 97.)

Taiteellisessa tutkimuksessa oman prosessin dokumentointi on suuressa osassa. Dokumentoinnilla tuotetaan aineistoa ja sillä saadaan esille esimerkiksi prosessin aikana ilmenneitä ongelmia ja ratkaisuja, eri tekemisen vaiheita ja muuta prosessin edistymistä. Myös visuaaliset keinot, kuten kuvat ja luonnokset ovat osa dokumentointia. Dokumentoinnin tarkoituksena on tuoda asioita näkyviksi ja ymmärretyiksi. (Anttila 2005, 426.)

Anttila on teoksessaan ottanut mukaan englantilaisen tutkijan Stephen Scrivenerin (2002) näkemyksiä taiteellisesta tutkimuksesta. Scrivenerin mukaan monet taitelijat haluavat tehdä sellaista taiteellista tutkimusta, jossa pääosassa ovat taide ja taiteen tekeminen. Tällaisessa taiteellisessa tutkimuksessa tutkimuskohteena on luovaprosessi ja tuloksena on siitä syntyvä taideteos. Scrivener on myös sitä mieltä, että taiteen ja tieteen tavoitteet ovat erilaiset. Jos taide lähtee toteuttamaan tieteen tavoitteita, menettää taide jotain olennaista. (Anttila 2005, 64.) Tässä tutkimuksessa tutkimuskohteena on oma luova prosessini ja tuloksena tekemäni lastenkirja.

Omassa tutkimuksessani on myös pieniä osia monitieteellisyydestä. Tutkimuksessani pohdin kuolemansurua, kuolemanrituaaleja ja lapsen surua. Käyn näitä tutkimuksessani läpi, koska ne liittyvät oleellisesti taiteelliseen produktiooni. Produktion taustalla on paljon omaa pohdintaani kuolemansurusta ja lapsen surusta, joten halusin tuoda nämä myös tutkimukseeni. Tämä ei ole kuitenkaan kuolemankulttuurin tutkimusta enkä pyri näistä aiheista luomaan kattavaa tietoa, vaan ne ovat mukana sen verran, kun olen niitä production ohella tutkinut.

1.3 Oman kokemukseni rooli tutkimuksessa

Tässä tutkimuksessa oma kokemukseni aihealueesta on tärkeä. Olen luonut lastenkirjan kuvituksia oman surukokemukseni pohjalta. Halusin luoda kuolema-aiheisen lastenkirjan, koska minulla on kiinnostus tuoda esille oma kokemukseni siitä miltä suru näyttää. Suru voi olla niin monen näköistä ja jokainen kokee sen omalla tavallaan.

Koska olen itse kokenut vanhemman menetyksen, olisin ehkä lapsena kaivannut kuolema-aiheista lastenkirjaa. Sillä ihmisillä on tapana etsiä omaa kokemusta muistuttavia. Lapsena minusta tuntui, että kamppailen surun kanssa yksin. En huomannut, että kukaan olisi käsitellyt samoja asioita kuin minä. On tutkittu, että lastenkirjallisuuden lukeminen ja siihen reagoiminen on keino käsitellä surua ja se vahvistaa lapsen tunteita ja kokemuksia (Wiseman, 2013).

Olen huomannut, että kuoleman aihetta ei ole tutkittu paljoa kuvitusten näkökulmasta. Tai ainakaan suomalaisia tutkimuksia ei ole kovinkaan löytynyt. Lastenkirjani kautta voin mahdollisesti olla jonkun toisen suruprosessia käyvän tukena. Kuolemaa käsitteleviä lastenkirjoja ei ole paljon ja vielä vähemmän on sellaisia, jotka käsittelevät vanhemman menetystä. Haluan rehellisesti, mutta lempeästi kuvittaa omat kokemukseni. Ja koska suremisen käsittelyä on monen näköistä, tällaisia kirjoja ei ole liikaa.

Aiheen omakohtaisuus tuo tutkimukselle erityisen näkökulman. Katson tätä aihetta nuoremman itseni silmin sekä muistojeni kautta. Tietenkin ongelmaksi voi koitua liian läheinen yhteys aiheeseen, jolloin työn tarkastelu ulkopuolisen silmin voisi olla haastavaa. Osaan kuitenkin sanoa mitä lapsena olisin kaivannut ja mikä minua silloin auttoi. Se oli avuksi lastenkirjani työstämisessä.

Oma suruni on kulkenut minulla mukana tähän päivään asti, mutta se ei ole enää yhtä vahva kuin ennen. Se on muuttunut ja pienentynyt. Isäni kuoleman jälkeen suru oli läsnä joka päivä ja mukana kaikissa askareissa ja koulussa. Taisin ehkä jopa identifioitua sellaiseksi ”isän menettäneeksi tytöksi”. Isäni kuolema toi mukanaan myös traumaattisen kokemuksen, joka antoi surulle toisen sävyn. Lapsena kävin usean vuoden verran ensin koulupsykiatrilla ja sitten nuorisopsykiatrilla keskustelemassa isäni kuolemasta sekä minun ja isäni välisestä suhteesta. Sitten alkoivat ensimmäiset asiat ilman isää: ensimmäinen isänpäivä, joulua ja muut lomat. Lopulta kuitenkin aloin irtautumaan tuosta ”isän menettänyt tyttö”-identiteetistä.

Hautajaisissa sataa aina -kirjaan olen vain yhdelle sivulle kuvittanut isän, ja tämä kuva on omasta isästäni. En halunnut kuvittaa isää kuvituksiin muutamasta syystä. Ensimmäinen on se, että halusin keskittyä tyttöön. Toisena luulen olevan sen, että omat muistoni isästä alkavat jo hieman haalistua. Kolmanneksi, oma suhteeni isääni sekä aika jolloin hän sairastui, oli vaikea. Kokeilin ensimmäisissä luonnoksissa tehdä isän, mutta se tuntui liian epämukavalta.

Aikuisiällä olen keskustellut ammattilaisen kanssa surustani ja samalla tehnyt tätä kirjaa. Se on ollut terapeutin kokemus, mutta samalla hyvin raskas. Olen palannut niihin kipeisiin muistoihin ja tunteisiin. Tietenkin jo ammattilaisen kanssa keskustelu on avuksi, mutta kirjan tekoprosessi on ollut erilainen tapa käsitellä surua ja se on myös auttanut eri tavalla. Koska olen aikaisemminkin käsitellyt tunteitani taiteellisella tavalla, tuntui kirjan tekeminenkin hyvin luontevalta. Minusta nyt tuntuukin, että suru on taas saanut uuden sävyn.

2. Teoria

2.1 Kuvakirjan määritelmiä

Tutkimuksessani käsittelen lastenkuvakirjoja ja niiden kuvituksia. Käsitteenä lastenkirjallisuus on laaja, joten rajaan tässä tutkimuksessa käsitteen lastenkuvakirjoihin. Tässä luvussa avaan mitä lastenkuvakirjalla tarkoitetaan sekä millainen rooli kuvituksella on siinä. Jokainen kuvakirjallisuudentutkija määrittelee kuvakirjan hieman eri tavalla. Luvussa esitän tärkeimmät lastenkuvakirjan ominaisuudet tälle tutkimukselle.

Yleisten määritelmien mukaan lastenkuvakirja määritellään seuraavanlaiseksi: joka aukeamalla on yksi tai useampi kuva ja kuva on vuorovaikutuksessa tekstin kanssa. Kuvakirja on myös määritelty kohderyhmänsä mukaan lapsille. Ensimmäiset lapsille suunnatut kuvakirjat olivat pelkästään opetustarkoitukseen. Niin vanhempiin kuin nykypäivän kuvakirjoihin voi olla istutettu arvoja ja normeja, joita aikuiset haluavat esittää lapsille. Kuvakirja siis heijastaa omaa aikaansa. Opetustarkoitukseen tulleiden kirjojen myötä lapsille tehtiin myös kirjoja, joiden tarkoituksena oli hauskuuttaa. Lopulta myös kertomukset arkielämästä ja tunteista yleistyivät lastenkuvakirjallisuudessa. Kertomuksiin ja kuvituksiin lapsen on mahdollista samaistua, niin iloiseen kuin ikävimpiinkin aiheisiin. (Heininmaa 2001, 142–161.)

Elisse Heininmaan mukaan kuvakirjan määritelmä ei ole yksiselitteinen, mutta Heininmaan määritelmissä on yhteistä se, että kuvakirjassa tarinaa kerrotaan tekstin ja kuvien avulla. Määritelmissä vaihtelee painoarvo kuvan ja tekstin suhteesta. Kuvakirjoissa oleellista on tekstin ja kuvan vuorovaikutus ja se, että ne yhdessä luovat eheän kokonaisuuden. Lisäksi näissä eri määritelmissä tulevat esille seuraavat huomiot: kuva selittää tekstiä, kuva tuo jotain uutta tekstin lisäksi, kuva toimii ilman tekstiä tai tekstiä on hyvin vähän. (Heininmaa 2001, 142–146.) Kuvakirjoissa pidän tärkeänä kuvan ja tekstin suhdetta: ne luovat yhdessä kokonaisuuden ja tukevat toisiaan. On mahdollista, että kuvakirjoissa kuvan ja tekstin painoarvo vaihtelevat. Silti ne toimivat yhdessä.

Päivi Heikkilä-Haltunen määrittää taas kuvakirjan seuraavanlaiseksi: teksti ja kuva ovat yhdenvertaisia ja ne tukevat toinen toistaan. Teksti ei myöskään sulje pois kuvan ilmaisevuutta. (Heikkilä-Haltunen 2010, 11.) Olen tässä samaa mieltä Heikkilä-Haltusen kanssa. Kuva ja teksti ovat yhdenvertaisia, vaikka kuva olisikin hyvin koristeellinen ja ilmaiseva. Kuvakirjalla voi olla muihin kirjoihin verrattuna taiteellisempi ote ja se voikin olla lapselle ensimmäinen taiteellinen kokemus. Kuvakirjat voivat tuoda lapselle myös tunnekokemuksia, jotka opettavat

erilaisista tunteista ja elämäntaidoista. (Heikkilä-Haltunen 2010, 11.) Tämä on tärkeä ominaisuus lastenkuvakirjalle. Kirjat voivat opettaa tärkeitä oppeja elämästä, mutta ne voivat olla samalla myös kauniita katsoa. Raskas aihe voi olla helpompi käsitellä, kun tukena on mielenkiintoisia kuvia.

Heininmaa toteaa, että kuvakirja on sidoksissa omaan aikaansa. Kuvakirjat voivat käsitellä sellaisia aiheita, jotka provosoivat aikuisia. Tällainen aihe voi olla esimerkiksi kuoleman käsittely. Kuvakirjaa ei ole yksiselitteisesti suunnattu ainoastaan lapsille, vaan se voi herättää kiinnostusta myös aikuisissa. (Heininmaa 2001, 142–146.) Laskisin myös oman kuvakirjani Hautajaisissa sataa aina tähän joukkoon. Se on sellainen kirja, jota olisi hyvä katsoa yhdessä aikuisen kanssa ja se voi antaa työkaluja niin lapselle kuin aikuisellekin. Se myös opettaa aikuisille tapoja käsitellä surua.

Kai Mikkonen toteaa, ettei näe selkeää eroa kuvitetun kirjan ja kirjan kuvituksen välillä. Kuvakirjaksi voidaan määritellä sellainen kirja, jossa kuvan ja sanan välillä on selkeä arvojärjestys. Tässä arvojärjestyksessä kuva on sanaa tärkeämpi. Mikkonen toteaa, että vaikka kuva tuo tarinan visuaalisesti esille, ei se voi täysin ilmaista tekstiä. Kuva tuo visuaalisesti esille yksityiskohtia ja täydentää sisältöä. (Mikkonen, 2005, 330–333.) Omasta mielestäni kuvakirjassa ei ole niin vahvaa arvojärjestystä. Näen kuvituksen sekä tekstin saman arvoisina. Ne tukevat toisiaan ja jos toisen ottaa pois, kadottaa kuvakirja jotain olennaista. Kuvakirjan kuvitukset ovat monessa tapauksessa hyvin koristeellisia ja vievät huomion tekstistä. Kirjassani olen pyrkinyt luomaan tekstistä ja kuvituksesta yhdenvertaisen kokonaisuuden. Eikä kirjani toimisi parhaalla mahdollisella tavalla ilman kumpaakaan.

Oma lastenkirjani on kuvakirja. Kirjan kuvituksella on tärkeä rooli, mutta ilman tekstiäkään ei kirja avautuisi. Kuvakirjani tarjoaa parhaimman ymmärryksen, kun sitä katsotaan ja luetaan yhdessä aikuisen kanssa. Heininmaa toteaa, että yhdessä aikuisen kanssa kirjan tarkastelu kehittää lapsen tunne-elämää (Heininmaa 2001, 142–146). Yhdessä kuvitusten katseleminen sekä tekstistä keskustelu kehittää myös lapsen vuorovaikutustaitoja.

2.2 Kuvitus lastenkirjassa

Tässä luvussa käyn läpi mitä tarkoitetaan kuvituksella ja millaisia rooleja sillä on kuvakirjassa. Kuvakirja muodostuu useammasta kuvasta, joten käyn läpi yksittäisen kuvan sekä sarjan kerptomisen keinoja. Vaikka produktio-osuudessa analysoin yksittäisiä kuvia, ajattelen että on tärkeää pohtia myös kuvien sarjallisuutta. Kyseessä on kuitenkin lastenkirja, joka koostuu useasta peräkkäisestä kuvasta, eikä katsoja voi olla huomaamatta miten sivut vaihtuvat ja millainen suhde niillä on toisiinsa.

Ensimmäisissä lastenkirjoissa oli kuvituksia, koska ne olivat informatiivisia. Kuvituksia oli myös ensimmäisissä ei informatiivisissa lastenkirjoissa. (Nodelman 1988, 2.) Perry Nodelman teoksessaan *Words about pictures* (1988) toteaa, että kuvakirjat ovat mielenkiintoinen tapa kertoa tarinaa. Kuvakirjat voivat miellyttää niin lapsia kuin aikuisiakin. (Nodelman 1988, 3.) Kun olen suunnitellut omaa lastenkirjaani, olen halunnut sen sopivan myös aikuisille. Olen ajatellut itseni kaltaisia aikuisia, jotka eivät ole saaneet lapsena tukea surutyöhön. Kirja voi olla avuksi myös aikuisille, jotka juuri nyt käyvät läpi surutyötä. Vaikeita aiheita voidaan kuvittaa mielenkiintoisella tavalla, mutta kuvittajan on otettava huomioon aiheen herkkyys ja tehtävä sen mukaan visuaalisia valintoja. Kuvittajan on oltava empaattinen, jotta herkkää aihetta voidaan kuvittaa lempeästi.

Kuvan tarkoituksena on selventää tekstiä, etenkin kun teksti on suunniteltu tarvitsemaan sitä. Kuva tällöin myös kiinnittää katsojan huomion. Kuvat voivat yhtäläillä miellyttää katsojaa, kuin hyvä tekstikin. Ongelma on siinä ajattelutavassa, että kuvien ajatellaan olevan vain koristeellisia, eivätkä ne vaadi kummempaa ajattelutyötä. Tämä tarkoittaisi sitä, että hyvin nuoretkin lapset ymmärtäisivät vaivatta kuvia. Mutta totta on, että kuvat kommunikoivat universaalilla tasolla paremmin kuin teksti. (Nodelman 1988, 4–5.) Kuvitukset ovat tärkeä osa lastenkirjaa, juuri sen koristeellisuuden myötä. Kuvituksiin voi piiloutua monimutkaisiakin merkityksiä, jotka voidaan tuoda esille yksinkertaisilla tavoilla. Niin että myös lapset ymmärtävät niitä. Joissakin tapauksissa merkitykset voivat olla vaikeasti havaittavissa ja vaativat tällöin kokeneempaa ajattelijaa.

Lastenkirjan teksti syntyy usein ennen kuvituksia ja kirjan muotokieltä, joten on mahdotonta puhua kirjan kuvituksen ja muotokielen tarkoituksista eristyksissä tekstistä. Sen sijaan on mahdollista tutkia kuvituksia ja muotokieltä, kun on ensin tarkasteltu tekstin kerronnallisuutta. (Nodelman 1988, 40.) Suurin osa Hautajaisissa sataa aina -kirjan kuvituksista syntyi ennen tekstiä. Mutta tietenkin ennen varsinaista tarinaa minulle oli tiedossa, mistä halusin kirjan kertovan. Tämän jälkeen olen sovittanut tekstiä kuvituksille sopiviksi. Minun on ollut helppo tutkia kuvituksiani, koska tiedän mistä teksti kertoo. Mutta uskon, että kuvituksia voidaan tarkastella jollain tasolla,

vaikka tekstiä ei olisi tarkasteltu. Kirjan ominaisuudet kuten koko, kuvitusten muoto, taiteilijan tyyli, tekstuuri ja värit luovat kirjan tunnelmaa. Tunnelma on kuvakirjan perusominaisuuksia. (Nodelman 1988, 41–42.) Kirjan tunnelmaa voidaan tarkastella ennen kuin tekstiä on luettu. Esimerkiksi jo kirjan kannesta saa kuvan, millainen tunnelma kirjassa on.

Nodelman toteaa, että kuvakirjan yksi ominaisuuksista on se että, tekstillä ei ole sävyä. Se tarkoittaa sitä, että teksti pyrkii olemaan mahdollisimman yksinkertainen. Kuvitus ilmaisee tekstin tunnelmaa: se tuo kuvitukselle sävyn. (Nodelman 1988, 42–43.) Olen samaa mieltä Nodelmanin kanssa, että kuvitus antaa tekstille sävyn, jota sillä ei ole. Sävy kuvaa myös mielestäni hyvin esimerkiksi tunteiden vaihtelua. Tunteet voivat saada myös uusia sävyjä, kun ne voimistuvat tai hiipuvat. Olen käyttänyt termiä sävy tutkimuksessani, sen osuvan kuvaavuuden takia. Omissa kuvituksissa olen hyödyntänyt esimerkiksi värejä ja tekstuuria tuomaan eri sävyjä. Kuvittajalla on siis mahdollisuus antaa sellainen sävy ja tunnelma kuvituksille, jota hän haluaa välittää. Kuvitusten ominaisuudet, kuten väri, viiva ja muoto luovat kirjan tunnelmaa ja vaikuttavat miten katsomme tekstissä kerrottuja tapahtumia. (Nodelman 1988, 42–43.)

Kuvien sarjallisuus luo jatkuvuutta ja näin ollen kerronnallisuutta. Se voidaan toteuttaa siten, että tarinan useat kohtaukset sijoittuvat samaan tilaan. Kun taas yksittäisessä kuvassa kerronnallisuus voidaan toteuttaa niin, että tarinan henkilö kuvataan useammassa kohtauksessa. Näin luodaan myös tunnetta siitä, että aikaa on kulunut. (Mikkonen 2005, 200.) Ajan kulumisen vaikutelma on tärkeä osa sarjallisuutta. Siitä voidaan päätellä sarjan olevan kertomus ja että tarina etenee. Lisäksi kuvien järjestyksellä on merkitys kuvan kerronnallisuudessa. Kuvakirjoissa kuvat ovat yleensä kronologisessa järjestyksessä, mikä helpottaa kerronnan seuraamista. Mikkonen toteaa, että kuvalliselta kertomukselta edellytetään tiettyä katsomisen järjestystä. (Mikkonen 2005, 204.)

Kuvien linjoilla, kuten henkilöiden asentoja tai muotoja käytetään kertomisen keinoina. Näillä linjoilla ja muodoilla voidaan ohjata katsetta haluttuun suuntaan. (Mikkonen 2005, 202.) Katseen ohjaaminen liittyy myös aikaisemmin mainitsemaani kuvan katsomisen järjestykseen. Elementit sijoitetaan tärkeysjärjestykseen, jossa katse kiinniintyy ensin tärkeimpään elementtiin ja sitten seuraavaan. Tätä voidaan hyödyntää, jos esimerkiksi yhdessä kuvituksessa tapahtuu useita kohtauksia tai siinä esiintyy useampi hahmo. Kuvalla on myös muita kerronnallisia keinoja, kuin vain henkilöiden toistuminen. Muita keinoja ovat rakennusten tai niiden tilojen toisto, minne hahmon katse osuu, tapahtumien sijoittaminen esimerkiksi tielle eli johonkin maastoon tai jakamalla ihmisjoukot ryhmiin, jotka reagoivat tapahtumiin eri ajassa. (Mikkonen 2005, 202–204.)

3. Vaikeat tunteet kuvakirjoissa

Taiteellisen tutkimuksen kentässä on melko vähän tutkittu sitä, kuinka vaikeita tunteita on esitetty lastenkuvakirjojen kuvituksissa. On kuitenkin tutkittu, että lastenkuvakirjoista on apua tunteiden käsittelyssä ja tällöin kirjojen kuvituksilla on suuri merkitys. Tässä osiossa kerron mitä tarkoitan vaikeilla tunteilla ja miten ne näkyvät.

Lapset kohtaavat monenlaisia tunteita ja osa niistä ovat vaikeita ja kipeitä. Näihin tunteisiin luokittelen esimerkiksi seuraavat: suru, viha, pelko, ahdistus, masennus, kateus ja häpeä. Ensi kertaa lapsi voi kokea tällaisia tunteita esimerkiksi elokuvien ja kirjojen kautta. Lapsi voi myös pelätä pimeää tai sängyn alla piilevää mörköä. Kun lapsi oppii ymmärtämään enemmän itsestään ja muista ihmisistä, voivat vaikeat tunteet liittyä muihin ihmisiin sekä ihmisten välisiin suhteisiin. Tunteet voivat liittyä arkisiin ongelmiin, mutta lapsi voi myös kohdata suurempia tragedioita, kuten läheisen ihmisen menetyksen.

3.1 Kuolema ja suru

Lastenkirjallisuudessa 1800-luvulle asti kuolemaa on pidetty luonnollisena tapahtumana ja elämään kuuluvana asiana, johtuen osittain suuresta lapsikuolleisuudesta. Myöhemmin siitä on tullut tabu lastenkirjallisuudessa, kun eliniät ovat pidentyneet. 1800–1900-luvulla lastenlehdissä julkaistuissa kuolemasta kertovissa tarinoissa, runoissa ja saduissa ei ollut tarkoituksena pelotella lapsia, vaan tarjota myös lohtua vanhemmilla ja sisaruksille, jotka olivat kokeneet menetyksen. (Heikkilä-Hiltunen 2010, 192–193.)

Monissa aiheeseen liittyvissä kirjoissa käsitellään esimerkiksi isovanhemman tai lemmikin menetystä. Harvassa kirjassa käsitellään toisen vanhemman, isän tai äidin menetystä. (Heikkilä-Hiltunen 2010, 195.) On myös tyypillistä, että kuvakirjallisuudessa vältetään sanaa ”kuolema” ja kuolemasta puhutaan esimerkiksi ”ikuisena unena” (Heikkilä-Hiltunen, 2010). Tämä voi olla harhaanjohtavaa ja voi antaa väärän käsityksen kuoleman lopullisuudesta. On tärkeää puhua aiheesta sen oikealla nimellä.

3.2 Vanhemman kuolema

Toisen vanhemman, isän tai äidin kuolema on lapselle traumaattinen. Vanhempien rooli lapsen elämässä on suuri, koska vanhemmat huolehtivat lapsen tarpeista ja hyvinvoinnista. Vanhemmat ovat lapselle ensimmäiset roolikuvat ja vanhemmat näyttävät esimerkkiä kuinka toimia ja tuntea elämässä. Vanhemman kuolema horjuttaa lasta, kun yhtäkkiä perustarpeiden huolehtija on poissa. (Heikkilä-Hiltunen 2010, 210.)

Toisen vanhemman kuolemaa on käsitelty kuvakirjoissa melko vähän. Hyvä esimerkki vanhemman kuolemaa käsittelevästä kirjasta on esimerkiksi Kristiina Louhen ja Riitta Jalosen suomalainen kirja *Tyttö ja naakkapuu* (2004). Kirjassa käsitellään isän kuolemaa ja minäkertojana toimiva tyttö puhuu ajatuksistaan ja tuntemuksistaan. Tässä kirjassa puhutaan kuolemasta sen oikealla nimellä. Aaiheeseen liittyvissä lastenkirjoissa voidaan kertoa uskonnollisesta näkökulmasta, taivaasta.

3.3 Lapsen suru

Suru kuuluu osaksi lapsen ja aikuisenkin elämää. Se on hyvin luonnollinen tunne ja kun ihminen kokee suuren menetyksen elämässään, suru saapuu suunnittelemattomasti. Suru käynnistää prosessin, joka laittaa ihmisen tottumaan muuttuneisiin olosuhteisiin. (Erkkilä, Holmberg, Niemelä & Ylönen, 2003.) Lapsen suruun voi liittyä paljon muitakin tunteita. Esimerkiksi jos lapsen vanhempi on menehtynyt sairauteen, voi lapsi tällöin pelätä, että hän itse tai joku muu läheinen sairastuisi. Kuoleman kohdannut lapsi saattaa alkaa myös pohtimaan omaa kuolevaisuuttaan. Pelkäsin kauan aikaa sitä, että kuoleeko isäni. Ja kun hän kuoli, ajattelin melkein aikuisuuteen saakka, että minun on turha enää pelätä läheisten kuolemista, sillä kaikki kuolevat joskus. Sen sijaan ajattelin omaa kuolevaisuuttani ja sitä, sairastunko minäkin.

Lapset surevat eri tavoin riippuen heidän sosiokulttuurisesta näkökulmastaan sekä yksilöllisestä kehityksestä. Näistä tavoista voidaan puhua surureaktioina. Aikuisen tapa huomata ja käsitellä lapsen surua vaikuttaa myös siihen, miten lapsi suree. Pienet lapset voivat ajatella kuoleman johtuvan heidän omasta huonosta käytöksestään tai, että vain vanhat ja hauraat ihmiset kuolevat. Näissä tapauksissa lapsi voi reagoida hyvinkin vahvasti läheisen ihmisen kuolemaan. (Wiseman, 2012, 3.)

Aikuisilta on tyypillistä sulkea lapsi pois kaikesta kuolemaan liittyvästä, mutta se on vahingollista lapselle. Lapsia monesti aliarvioidaan ja väheksytään vaikeiden tilanteiden käsittelyssä. Vahingollista on, kun lapsi ei pääse käsittelemään traumaattista kokemusta. Lapsi voisi toipua nopeammin, jos saa tilaisuuden käsitellä kokemuksiaan ja tunteitaan. (Heikkilä-Hiltunen 2010, 195.) Parhaimmassa tapauksessa aikuinen keskustelee yhdessä lapsen kanssa miltä suru tuntuu ja aikuinen voi kertoa lapselle myös omista tunteistaan. Näin lapsi näkee terveen suremisen mallin.

Muistan itse omasta lapsuudestani sen, kuinka oma isäni ei antanut minulle tilaa surra. Mutta olin piirtämisestä pitävä lapsi, joten käytin sitä tiedostamattomasti apuna oman suruni käsittelyssä. Kun mummoni menehtyi enkä saanut päästä mukaan hänen hautajaisiinsa, en saanut myöskään lupaa surra. Silloin piirsin vihkooni mummoni haudan ja liimasin siihen kukkatarroja. Näin sain käsiteltyä menetystä ja surua. Monia tunteita, kuten myös surua lapsi voi käydä läpi luovuuden ja leikin avulla (Erkkilä ym. 2003). Taide on hyvin luonteva tapa käsitellä surua. Mielikuvat ja symbolit tarjoavat lapselle tarttumapintaa, jolloin he voivat löytää jotain omia kokemuksiaan muistuttavaa. En tuntenut koulustani ketään, joka olisi myös menettänyt toisen vanhemman, enkä käynyt myöskään vertaistukiryhmässä. En löytänyt mistään sellaisia kokemuksia ja tunteita, joihin olisin voinut samaistua, ja se taisi tehdä surusta syvempää. Tietenkin minulla oli sisarukset tukenani, mutta kaikilla ei ole sitä mahdollisuutta.

Lapsena huomasin, että aikuiset eivät halunneet puhua minulle kuolemasta ja surusta. Vaikka en muista itse kysyneeni aiheesta mitään niin uskon silti, että aikuisten tulisi keskustella lasten kanssa aiheesta. Aikuisena tietenkin ymmärrän, että lapsen surua voi olla vaikea käsitellä, sillä surevan lapsen näkeminen voi olla ikävää. Ja sellaisessa tapauksessa jossa toinen vanhempi on menehtynyt, on tällöin myös ymmärrettävää, että toinen vanhempi ei ehkä omalta surultaan pysty auttamaan lastaan. Silloin ulkopuolelta tuleva avuntarve korostuu. Tässä on silloin lastenkirjoilla tärkeä tehtävä. Kirjat voivat opettaa erilaisista tavoista, jotka voivat helpottaa surussa. Ne voivat olla myös tueksi, kun lapsi huomaa jotain mihin voi samaistua. Lisäksi kuvituksilla on tärkeä tehtävä. Niiden avulla lapsi voi oppia tunnistamaan ja kuvittelemaan erilaisia tunteita.

4. Taustaa

4.1 Kuolemansuru

Tässä luvussa pohdin seuraavia käsitteitä: kuolemansuru, surutyö ja rituaalit. Näiden käsitteiden ympärillä olen pyörinyt tehdessäni produktiota. Käsitteet liittyvät myös lastenkirjani aiheeseen. Tarkastelen teemoja erityisesti itseni ja suomalaisesta näkökulmasta.

Mari Pulkkinen teoksessaan *Surun sylissä* (2017) on käsitellyt suomalaisten kokemuksia menetyksestä ja kuolemansurun käsitettä. Kuolemansurulla tarkoitetaan menetyskokemusta, johon liittyy emotionaalinen sekä kognitiivinen ulottuvuus. Tällä tarkoitetaan, että tunteet ja tajunta ovat yhteydessä toisiinsa. Voidaan esimerkiksi ajatella, että surukokemusta läpi käyvä ihminen kokee surua sekä mielessään, että kehossaan. Ihminen ilmaisee ja tuntee tunteitaan oman kulttuurin arvojen ja uskomusten pohjalta. (Pulkkinen 2017, 71–75.) Lisäksi ilmaisemme tunteita siten, miten olemme oppineet niitä ilmaisemaan.

Olen huomannut, ettei kuolemansurun termiä ole käytetty paljoakaan ja se on minullekin varsin uusi termi. Mutta terminä kuolemansuru ja surutyö tuntuvat luontevilta käyttää. Olen käyttänyt niitä aikaisemminkin ja erityisesti tämän tutkimuksen ja taiteellisen produktion kanssa. Olen Pulkkinen kanssa samaa mieltä siitä, että suru tuntuu mielessä sekä kehossa. Ja myös siitä, että me ilmaisemme surua niin kuin olemme oppineet sitä ilmaisemaan. Kuolemansuru kuvastaa minulle erilaista surua kuin ns. tavallinen suru. Kuoleman aiheuttama suru eli kuolemansuru on mielestäni paljon syvempää ja siinä on myös eri sävyjä. Näillä sävyillä tarkoitan sitä, kuinka kuolemansuruun liittyy paljon muitakin tunteita kuin vain surua. Siihen voi liittyä esimerkiksi hämmennystä, tyhjyyden tunnetta, vihaa ja pelkoa.

4.2 Surutyö

Suru nähdään työnä/prosessina, jota käydään läpi. Tavoitteena on toipua surusta. Surutyö on päänsisäisen prosessi, johon voi kuulua surun eri vaiheita. Yleensä myös ajatellaan, että suru on tietyn ajan mittainen. (Pulkkinen 2017, 37–42). Mietin myös omaa surutyötäni vaiheina. Mietin koska minulle tulee viha, kieltäminen, hyväksyminen jne. Yleisesti voidaan ajatella, että suru kulkee vaiheittain, mutta se riippuu hyvin paljon ihmisestä ja tilanteesta. Jokaisen suru on erilainen.

Suru on ajasta riippumaton, koska menetettyä muistellaan pitkään tämän kuoleman jälkeenkin. Tämä voi jatkua jopa vuosikymmenten ajan. Itkemisen piilottaminen ei ole vain nykysuomalaisille tyypillistä, vaan se oli tapana myös toisen maailmansodan Suomessa. Poikkeuksena on, että hautajaisissa on ”sallittua” itkeä. (Pulkkinen 2017, 125–131.) Muistan itse, että äiti itki meiltä lapsilta salaa. Hautajaisissa itkemistäkin saatetaan myös välttää. Tämä voi kertoa siitä, ettei haluta nähdä menetystä oikeasti tapahtuneena. Uskon, että aikuiset eivät halua näyttää lapsille itkevänsä, koska he eivät halua, että lapsi olisi huolissaan aikuisesta. Aikuiset haluavat näyttää lapsille pärjäävänsä ja että he voivat olla tukena lapselle (Pulkkinen 2017, 125–131).

Koen myös itse surutyön ajasta riippumattomana. Se voi kestää moniakina vuosia. Mielestäni surutyön ei tarvitse aina olla tietoisista. Surua voidaan käsitellä tietoisesti esimerkiksi keskustelemalla siitä ammattilaisen kanssa ja tehdä erilaisia harjoitteita, kuten kirjeen kirjoittaminen. Mutta surutyö voi tapahtua myös epätietoisesti alitajunnassa esimerkiksi taiteellisen työskentelyn ohessa tai muun oman pohdinnan tuotoksena. Silloin voi syntyä uusia näkökulmia.

Suru nähdään kokemuksena, jonka katsotaan kestävän läpi elämän. Se voi muuttua ajan myötä. Voin itse samaistua tähän hyvin. Vaikka isäni kuolemasta on melkein 12 vuotta, tuntuu siltä, että olen tehnyt surutyötä koko tämän ajan. Suru on pysynyt kanssani lapsuudesta aina aikuisuuteen saakka. Se vain on muuttunut. Heti isäni kuoleman jälkeen, kun surutyö alkoi, oli se aluksi raskaampaa. Täytyi totutella uuteen elämänmuutokseen ja sen mukana tulleeisiin haasteisiin. Esimerkiksi jouduin itse huolehtimaan siitä, että herään ajoissa aamulla kouluun. Ennen isä aina herätti, koska oli sairauseläkkeen vuoksi kotona. Alkuun myös surutyö oli paljon tietoisempaa. Taisin aloittaa surutyön tiedostamatta jo kun isäni oli sairas, silloin kun kävimme katsomassa isääni teho-osastolla ja isäni oli niin huonossa kunnossa.

4.3 Rituaalit

Kuolemansurua voidaan käsitellä rituaaleilla, ja niillä tarkoitetaan toistuvaa käyttäytymismuotoa. Rituaalit ovat aina kulttuuriin sidonnaisia. Rituaaleja voidaan toteuttaa yksin tai yhdessä. Rituaalien toteuttaminen lisää yhteisöllisyyttä ja yksilötasolla se tuo lohtua. Pulkkinen toteaa, että rituaalikokemukset on katsottava enemmän yksilökohtaisesti, koska surun nähdään tapahtuvan enemmän yksilötasolla. Kuoleman rituaaleja voidaan ajatella myös sururituaaleina, sillä toiminta liittyy usein oman surun käsittelyyn. (Pulkkinen 2017, 75–79.)

Rituaaleilla voidaan tarkoittaa kaikkea toimintaa, joilla surevat käsittelevät tunteitaan ja kokemuksiaan. Toiminta voi myös olla arkipäivän askareita. (Pulkkinen 2017, 75–79.) Perinteisiksi suomalaisiksi rituaaleiksi määrittelen seuraavat toiminnot: hautajaisten valmistelu ja arkun sulkeminen, hautajaiset, muistotilaisuus, hautajaisten jälkeen haudalla käyminen, kokemuksista puhuminen ja menetetyn ihmisen muisteleminen. Rituaalit, kuten haudalla käyminen kertoo sen, että kuolemansuru on päättymätön kokemus, koska haudalla käydään yleensä tasaisin väliajoin. Lapselle on tärkeää päästä osaksi yhteisöllisiin rituaaleihin: ne auttavat niin lasta kuin aikuista surutyössä ja auttavat jättämään hyvästit menetetyille.

Isäni hautajaiset olivat minulle ensimmäinen kokemus rituaaleista. Niihin kuului hautajaisten ja muistotilaisuuden valmistelu, arkun sulkeminen ja hautajaiset. Lapsena kävimme haudalla juhlapyhinä ja isänpäivinä viemässä kukkia. Kaikki tämä sai minut ymmärtämään kuoleman lopullisuuden. Rituaalit antoivat myös tilaisuuden isäni hyvästelyyn. Mielestäni rituaalit kuten haudalla käyminen ja muistelu, antavat tilaisuuden pysyä yhteydessä menetettyyn, vaikka ei uskoisikaan kuoleman jälkeiseen elämään.

5. Taiteellinen produktio

5.1 Produktion taustaa

Olen työskennellyt kuvituksieni parissa hyvin intuitiivisesti, mutta siihen liittyy myös oma aiempi osaamiseni eli graafikon taitoni. Kuvitusten aiheet ja tapahtumat tulevat ensisijaisesti omista kokemuksistani, mutta olen muuttanut niitä niin, että mahdollisimman monella lapsella tai aikuisella olisi mahdollisuus samaistua aiheeseen. Työskentelin kuvitusten parissa samalla teoriaan tutustuen.

Tein ensimmäisiä luonnoksia kuvituksista vuonna 2021 ja minulla oli jo silloin mielessä mitä tapahtumia haluan kirjaani kuvittaa. Minulla on jäänyt muutama vahva muisto isäni hautajaisista ja halusin tuoda kuviin esille sitä, millaisia tunteita hautajaiset voivat herättää. Yleensä kuvakirjoja tehdessä teksti on ensin valmis, jonka jälkeen luodaan kuvitukset, mutta tässä kirjassa ajatus kuvituksista tuli ensin ja teksti sen jälkeen. Joidenkin kirjan kuvitusten kohdalla tekstiä syntyi samaan aikaan.

Kuvituksissa ja tekstissä olen keskittynyt siihen, miltä kuolema ja suru näyttää lapsen silmin. Kuvakirjassa sekä kuvalla että tekstillä on roolinsa. Teksti kertoo tunteista ja kokemuksista ja kuva tukee tekstiä ja antaa sille sävyn. Seuraavassa luvussa avaan hieman kertomusta ja sen taustaa, jotta kuvitukset voisivat avautua paremmin. Kertomuksen taustan avaaminen kertoo myös omasta suunnitteluprosessistani.

Pääasiassa siis tutkin kuvituksia, mutta olen ottanut mukaan tiettyjä huomioita myös tekstistä. Kirjani ei anna täyttä kokemusta ilman tekstiä tai kuvituksia, joten mielestäni on tärkeä myös pohtia tekstin roolia sekä tekstin ja kuvan suhdetta tässä kirjassa. Ilman kuvia teksti voisi olla pelottava. Kuvat antavat tunnelman siitä, että kaikki on hyvin vaikka aihe olisikin hankala. Kuvat voivat muuttaa kertomusta, jota teksti antaa ymmärtää (Nodelman 1988, 196). Ja myös toisin päin. Ja kuten teoriaosuudessa toin esille, on mahdotonta puhua kirjan kuvituksen ja muotokielen tarkoituksista eristyksissä tekstistä (Nodelman 1988, 40).

5.2 Hautajaisissa sataa aina -kertomus

Hautajaisissa sataa aina on kirjana ja kertomuksena erityislaatuinen, koska olen kuvitusten lisäksi kirjoittanut kirjan itse. Luonnostelin ensimmäisiä kuvituksia jo ennen tekstiä ja joidenkin kuvitusten pohjalta jouduin sovittamaan siihen tekstiä. Kun ensimmäinen versio tekstistä oli valmis, lähdin suunnittelemaan loput kuvituksista.

Tarinassa on minäkertoja ja se kertoo siitä, kuinka nimettömän päähenkilön isä menehtyy sairauteen. Tarina on kuin kirje, jonka tyttö kirjoittaa isälleen tämän kuoleman jälkeen. Kirjeessä tyttö käy läpi muistojaan hautajaisista ja isästään. Tarinassa tulee esille tytön vaikeita tunteita, joita hän ei oikein ymmärrä. Hän käsittelee asioita, joita hän on kuullut äidiltään. Vaikka tarinalla on vaikea teema, on sillä silti onnellinen loppu. Pidän tärkeänä, että kirja päättyy onnellisesti, sillä se luo turvaa ja lohtua. Se kertoo, että elämässä mennään eteenpäin ja lopulta surukin hellittää.

Tarina alkaa ja päättyy kirjeeseen. Se tuo tapahtumat yhteen. Koska käsittelem tarinassa osaksi surutyötä, halusin mukaan kirjeen kirjoittamisen. Muistan isäni kuoleman jälkeen olleeni nuoriopsykiatrilla ja sain tehtäväksi kirjoittaa isälleni kirjeen. Kirjeeseen sain kirjoittaa mitä haluaisin sanoa isälleni. Kirjeen kirjoittaminen menetetyille läheiselle voi olla auttava kokemus. Minulle se ainakin oli.

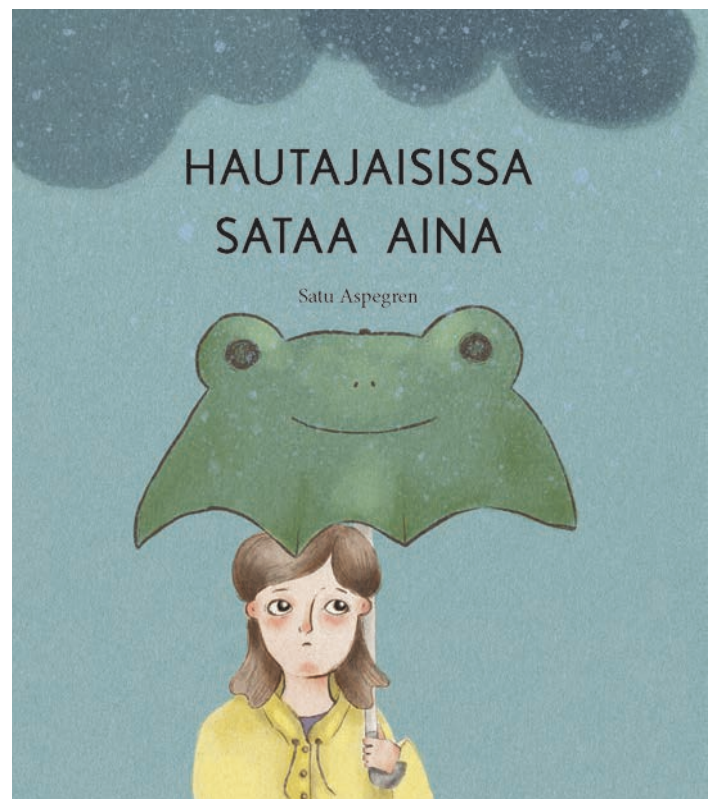
Tarinaa pohtiessani mietin, kuinka avoimesti tahdon kuvata kuolemaa ja kuinka avoimesti tahdon tuoda omia kokemuksiani esille. Kuolemasta ei välttämättä haluta puhua lapsille, koska ajatellaan, että se on liian pelottavaa tai että lapset eivät ole valmiita puhumaan kuolemasta. Usein syy on siinä, että aikuiset tuntevat itsensä epämukavaksi puhuessaan aiheesta. (Goering 2014.) Itsellenikin tuli ajatuksia siitä, onko tämä tarina ja kuvitukset liian raskaita lapsille. Mutta lapset ovat hyvinkin kykeneviä puhumaan kuolemasta ja ajattelin, että tätä lastenkirjaa voisi lukea yhdessä aikuisen kanssa. Monet kirjan kohtaukset tulevat omista kokemuksistani. Pohdin pitkään sitä, kuinka paljon haluan kuvituksissa sekä tarinassa jakaa elämäni. Mietin myös, tekisinkö tarinan työstä itseni ja nimeäisin sen itseni mukaan sekä tekisinkö isästä oman isäni. Nämä kysymykset selkeytyivät prosessin edetessä.

5.3 Kirjan tyyli ja värit

Kirjan tyyli ei vakiintunut heti. Ensimmäiset luonnokset ja tyylikokeilut eivät miellyttäneet minua, joten lähdin kokeilemaan muita tyylejä, jotka voisivat sopia kirjalle. Tein kuvitukset digitaalisesti käyttäen vesivärisiveltimiä. Olen käyttänyt kaikissa kuvituksissa paperitekstuuria luomaan tunnelmaa. Kiiltävä paperi tuo värejä esille ja se heijastaa valoa. Paperi, jossa on paljon tekstuuria, pitää yllä tunnelmaa ja on paljon intiimimpi. Paperin tekstuuri mahdollistaa valon ja varjon vaihtelevuutta, kuten myös perspektiivin tuntua. Tekstuurista paperia voidaan käyttää, kun halutaan keskittyä esimerkiksi yhteen objektiin. (Nodelman 1988, 48.)

Kirjan koko määrittyi nopeasti. En halunnut kirjan muodosta tavallista, sellaista jossa sivut ovat korkeita ja leveys kapeampi. Halusin kirjaan tasapainoisen tunnelman, joten valitsin melkein neliön muotoiset sivut. En kuitenkaan halunnut kirjasta liian pientä, koska hyvin pienet kirjat assosioituvat pienille lapsille (Nodelman 1988, 41). Tällaiset fyysiset ominaisuudet kuten kirjan koko ja tekstuuri voivat vaikuttaa mielikuvaamme kirjasta jo ennen kuin luemme sen. Nodelman toteaa, että suuret kirjat luovat mielikuvia energisestä tarinasta, kun taas pienemmät kirjat luovat tunnetta hienotunteisuudesta. Meillä on myös tapana ajatella, että kaikista pienimmät kirjat sekä suurimmat kirjat on tarkoitettu pienimmille lapsille. (Nodelman 1988, 44.) On myös selvää, että fyysisesti pieniin kirjoihin ei mahdu suuria ja yksityiskohtaisia kuvia.

Hautajaisissa sataa aina -kirjan muoto ja pienempi koko tukevat mielikuvaa sen herkästä aiheesta. Koska kirja ei ole normaalia kokoa eli korkeampi kuin leveämpi, on tällöin mahdollista kuvata enemmän ympäristöä. Kuten jo aikaisemmin totesin, kirjan fyysiset ominaisuudet voivat luoda kirjan tunnelmaa, ilman että tekstiä on luettu. Esimerkiksi kirjan kannen kuvituksella kuvittaja pyrkii tekemään yhteenvedon tarinan luonteesta (Nodelman 1988, 49.)

Kuva 1, kansi

Kannen kuvassa voidaan käyttää lähikuvaa hahmosta. Se esittelee katsojalle päähahmon ulkonäköä. (Nodelman 1988, 151.) Kirjani kansikuva ei ole lähikuva hahmosta, mutta ei myöskään kokokuva (kuva 1). Kannesta näkee hyvin miltä hahmo näyttää ja millaiset vaatteet hänellä ovat päällä. Nodelman toteaa, että yllättävän monissa kirjan kansissa esiintyvä hahmo hymyilee. Se voi antaa harhaan johtavan kuvan. (Nodelman 1988, 152). Kannessa tytön ilme on neutraali ja ilme antaa kirjalle yleisen tunnelman (kuva 1).

Lastenkirjoissa värit voivat vahvistaa tunnetta, antaa vihjeitä hahmojen tunnetiloista, korostaa tiettyjä objekteja kuvista sekä luoda yhteyksiä hahmojen ja objektien välille (Martinez, Harmon, Hillburn-Arnold & Wilburn 2020, 9). Värien kertovuudella tarkoitetaan sitä, miten ne muuttuvat kirjan tarinan edetessä. Martinez yms. määrittelee värien vaihtumisen seuraavanlaiseksi: tarkoituksellinen värien muuttuminen tai vaihtuminen kuvittajan väripaletissa. Esimerkiksi värin vaihtuminen lämpimästä kylmään, saturaation tai yksittäisen värin vaihtuminen tai värien vaihtuminen mustavalkoisiksi. (Martinez yms. 2020, 9.)

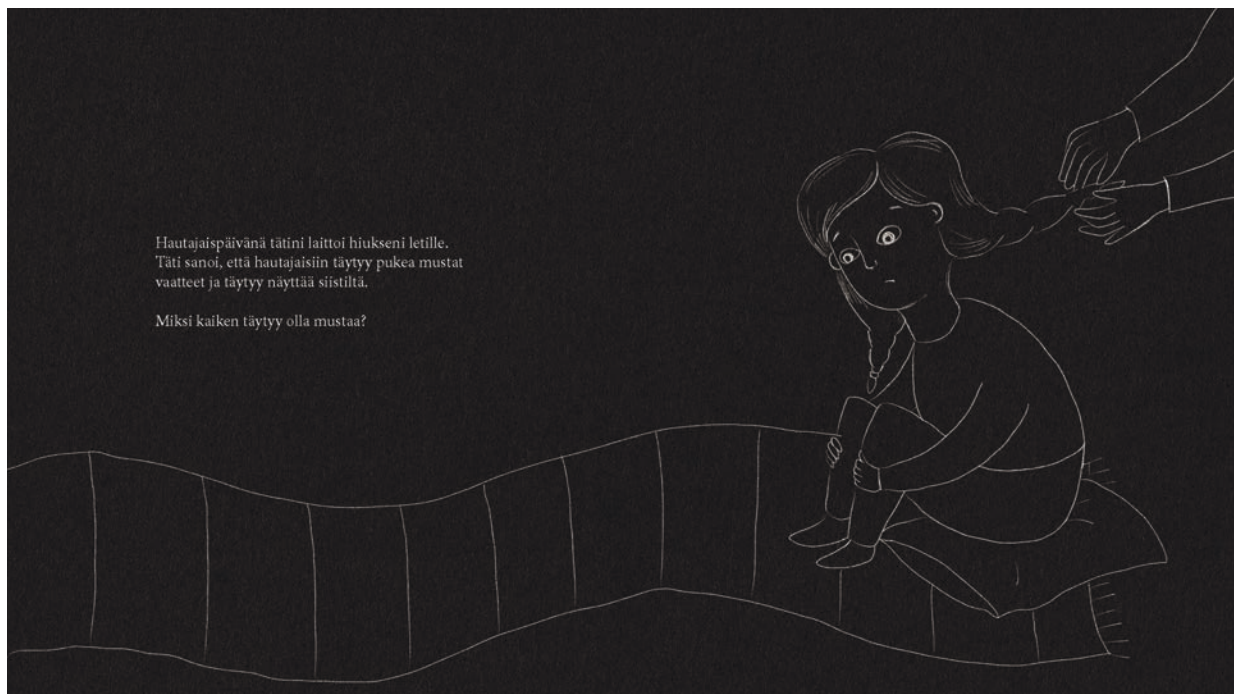
Kirja on tunnelmaltaan hyvin utuinen ja melankolinen. Kuvituksissa on käytetty pehmeitä ja kaartuvia viivoja, jotka korostavat näitä ominaisuuksia. Olen halunnut keskittyä siihen mitä kuvassa tapahtuu sekä hahmon ilmeisiin ja kehonkieleen, joten en ole tehnyt kuvituksiin runsasta ympäristöä. Aluksi tein ääri viivat mustalla, mutta ne tekivät tunnelmasta liian raskaan, joten tein ääri viivoista ruskeat. Halusin kuitenkin pitää ääri viivat hahmossa, jotta se korostuisi taustasta. Ympäristössä on käytetty vähän tai ei ollenkaan ääri viivaa. Poikkeuksena on Hautajaisissa-kuvitus, joka on tunnelmaltaan ja väreiltään raskas (Kuvitus 8). Mustalla ääri viivalla on korostettu tilannetta.

Väreillä on suuri vaikutus kirjani tunnelmaan. Kuvituksissa pääväreinä toimivat turkoosinsininen ja tummansininen. Turkoosi väri tuli intuitiolla mukaan kuvituksiin ja se alkoi kansikuvasta. Turkoosi ei ole mielestäni kaikista surullisin väri vaan se voi olla toisinaan jopa pirteä. Mutta tässä yhteydessä turkoosista väristä tulee melankolinen. Turkoosi väri kuvaa minulle sitä hetkeä, kun sateen jälkeen paistaa aurinko. Se kuvaa sitä, kun ilmassa on vielä sateen tuntu, mutta myös tunne siitä, että pian sää kirkastuu. Tähän tunteeseen yhdistän melankolisuuden. Kirjani on aiheeltaan raskas, mutta en voi painottaa tarpeeksi sitä, että kirjalla on onnellinen loppu. Turkoosia väriä olen käyttänyt myös kirjan lopussa tuomaan tapahtumat yhteen.

Sininen väri assosioituu melankolisuuteen ja suruun, mikä sopii kirjan teemaan. Kirjan kansi on pääosin sininen ja antaa yleisen tunnelman kirjalle. Väreillä olen pyrkinyt vaikuttamaan tunnelmaan ja kertomaan tapahtumien vaihtumisesta. Värien vaihtumisella olen myös halunnut välittää vahvoja tunteita.

Kirja alkaa tummasävyisellä kuvalla, jonka jälkeen värit katoavat kahden aukeaman verran kokonaan. Sairaalassa-kuvitus ja sitä edeltävä kuvitus ovat värittömiä, lukuun ottamatta paperitekstuuri taustaa. Olen käyttänyt hahmossa ja ympäristössä ruskeaa ääriiviivaa. Ajattelin että shokki ja tyhjyyden tunne, jota suru saa aikaan on väritöntä. Sairaalat ovat muutenkin värimaailmaltaan valkoisia tai harmaita. Näiden jälkeen väriskaala vaihtuu tummansiniseen ja lopulta mustaan. Mustan jälkeen värit palautuvat ja lopulta toiseksi viimeisessä aukeamassa näkyy kirkkaita vihreitä ja keltaisia värejä. Tämä korostaa onnellista loppua, jonka halusin kirjalle. Vihreä väri yhdistetään myös kasvuun (Nodelman 1988, 61). Tämän kirjan tapauksessa se voidaan yhdistää henkiseen kasvuun ja elämässä eteenpäin menemiseen. Toiseksi viimeisessä aukeamassa esiintyy lintu, joka on myös Sairaalassa-kuvituksessa. Lintu on sininen, ja se kertoo siitä, kuinka suru pysyy aina, vaikka elämässä mennään eteenpäin. Puiden lomasta paistaa keltainen auringonvalo, joka merkitsee iloa. Symbolisesti auringon paistaminen kertoo myös onnesta.

Kirjassa on yksi kokonaan musta kuvitus, jossa on tehty valkoisella viivalla elementit (kuvitus 1). Koska kuvassa ei ole värejä, se ei anna elementeille muotoa. Ilman värejä viivalla on suurempi rooli kuvassa. Se antaa painoarvoa kuvan tapahtumalle eikä sille miltä hahmot näyttävät. (Nodelman 1988, 61–62.)

Kuvitus 1, Kaikki on mustaa

Kirjassa on yksi harmaasävyinen kuvitus (kuvitus 2). Harmaasävyinen kuvitus ei anna sen hahmoille luonnetta (Nodelman 1988, 61–62). Kuvan hahmoilla (paitsi tytöllä) ei ole kasvoja. Tämä korostaa niiden olevan tuntemattomia henkilöitä tytölle. Yhden mustan hahmon sisällä lukee teksti ”Otan osaa”. Valkoinen teksti korostuu mustalla taustalla.

Kuvitus 2, Muistotilaisuus

Kuvituksissa ei ole käytetty aina todenmukaisia värejä ja olen käyttänyt paljon murrettuja sävyjä (kuva 2). Esimerkiksi yksi kuvitus on harmaansävyinen ja toinen kokonaan musta. Ne eivät vastaa todellista maailmaa. Se saa aikaan tunteen, että kaikki ei ole kohdallaan. Näissä kuvituksissa tunteen voivat olla myös epämääräisiä. Tunteet eivät aina ole selkeitä ja niitä voi olla vaikea tunnistaa.

Kuva 2, Kirjan väripaletti

6. Kuvitukset

6.1 Tyttö arkussa

Kuvittelen itseni makaamassa arkussa. Siellä sinäkin nyt olet isä, maan alla, haudan levossa, ikuisessa unessa. Sifirtynyt ajasta ikuisuuteen. Mitä se sitten ikinä tarkoittaa. Siellä on ahdasta ja pimeää. Mutta minulla on sinun antamasi kissapehmolelu. Se tuo turvaa ja lämpöä silloin kuin sitä kaipaan. Isä, kissa muistuttaa sinusta. Sen avulla taidat pysyä luonani, vaikka äiti sanookin, että olet aina sydämässämme ja ajatuksissamme.

Kuvitus 3, Tyttö arkussa

Tyttö arkussa -kuvitus oli yksi ensimmäisistä kuvituksista, jotka olivat mielessäni ennen valmista tarinaa (kuvitus 3). Tämä kuvitus oli myös ensimmäinen, jota lähdin toteuttamaan. Kokeilin tällä kuvituksella sitä tyyliä, millä voisin kirjan toteuttaa. Kuten aikaisemminkin mainitsin, varhaiset kokeilut eivät olleet mieluisia. Halusin tyylinen olevan utuista, kuin unenomaista. Kirjassa käydään läpi tytön muistoja, jotka voivat tuntua hieman kaukaisilta. Alusta asti kuvittaminen luonnistui niin, että toteutin ne aukeamina. Halusin, että koko kuvitus avautuu yhdellä aukeamalla ja se tuo tietynlaista jännitystä, kun sivua kääntää.

Kuvituksen ensimmäisissä luonnoksissa näkyy myös hahmon kehitys (kuvitus 3, luonnoksia). Halusin tehdä työstä lastenkirjamaisen. Tällä tarkoitan hieman liioiteltuja piirteitä, kuten suuri pää ja suuret silmät. Tyttö arkussa -kuvituksen kanssa ajattelin, että näyttäisin maan lisäksi myös sen, mitä näkyy maan päällä. Tarkoitukseni oli kuvittaa ruohoa, kasveja ja taivasta. Mutta päädyin rajaamaan kuvan niin, että maanpintaa ei näy. Koska tyttö on omassa mielikuvitusmaailmassaan ja omassa ajatuksissaan, halusin korostaa tätä tekemällä rajauksesta hyvin tiukan. Tiukka rajaus tuo katsojan lähelle tyttöä ja hänen maailmaansa. Katsoja pääsee osaksi tähän mielikuvitusmaailmaan. Kuva on todella henkilökohtainen ja arka, kun katsoja pääsee niin lähelle. Tytöllä on meneillään herkkä ja tunteellinen hetki, kun hän kuvittelee, millaista olisi olla arkussa

ja missähän isä mahtaa olla kuoleman jälkeen. Nodelman toteaa, että yleisesti sellaisissa kirjoissa, joissa tapahtumaa tarkastellaan objektiivisesta ja epätunteellisesta näkökulmasta, on kuvien ympärillä reunat. Myös tekstin ympärillä voi olla reunat. (Nodelman 1988, 51.) Kuvissa, joissa keskitytään toimintaan tai tunteeseen, harvoin käytetään valkoisia reunoja (Nodelman 1988, 51). Koska Tyttö arkussa -kuvituksessa ei ole käytetty koko aukeamaa reunustavia kehyksiä, toimii käyttämäni reunat tässä tunteellisessa kuvassa. Käyttämäni reunat rajaavat siihen tiettyyn hetkeen ja tunteeseen ja korostavat sitä.

Elementtien sommittelu vaikuttaa lukusuuntaan. Yleinen luontainen lukusuunta on vasemmalta oikealle, joten siksi olen sommitellut tärkeät elementit vasemmalle. Joko kuvituksen tai tekstin. Kun tekstiä lähdetään sommittelemaan, on tärkeää miettiä, laitetaanko se kuvan ylä- tai alapuolelle tai sen sivuille. Nodelmanin mukaan tällä on merkitystä siihen, kuinka kauan katsoja käyttää aikaa tekstin parissa (Nodelman 1988, 54). Kun tapahtuma tai tunnelma vaihtuu, tekstin paikka voi myös vaihtua kuvassa. Jos teksti on aseteltu kuvan alapuolelle, katsoja kiinnittää huomion ensin kuvaan ja sitten tekstiin. Tämä on yleisen lukusuunnun mukaan eli yhtäältä alas. Hautajaisissa sataa aina -kirjassa olen sommitellut tekstin usein kuvan alle tai toiselle sivulle. Kun olen halunnut saada painoarvoa tekstille, olen sijoittanut sen kuvan yläpuolelle. Tähän painoarvoon olen vaikuttanut myös sillä, olenko sijoittanut tekstin vasemmalle vai oikealle. Ensimmäisissä luonnoksissani tarkoitukseni oli asetella tyttö aukeaman keskelle ja teksti sen alapuolelle tai sisälle arkkuun (kuvitus 3, luonnoksia). Koska kyse oli aukeamasta, huomasi ongelmaksiksi koituvan sivujen taittumisen. Tyttö olisi mennyt taitollisesti keskeltä kahtia ja tämä olisi syönyt kuvan tunnelmaa.

Valkoinen arkku ympäröi tytön ja muodostaa valkoiset reunat (kuvitus 3). Reunat tekevät kuvasta pysähtyneen ja se saa katsojankin pysähtymään kuvan äärelle. Kun jokin elementti rajataan reunoilla, se erottaa sen muusta maailmasta (Nodelman 1988, 50). Tässä kuvituksessa reunat toimivat hyvin erottamaan tytön oikeasta maailmasta. Samalla tavalla kuin tiukka raja. Jos olisin tehnyt tekstin ympärille reunat, olisi se vienyt painoarvoa kuvitukselta. Koska vain tytön ympärillä on reunat, on aukeama tasapainoisen oloinen. Aukeamassa kuvituksella on suurempi painoarvo kuin tekstillä. Myös kuvan ylä- ja alareunassa olevat eri sävyiset maa-alueet toimivat eräänlaisina kehyksinä. Ne pysäyttävät kuvan paikalleen ja luovat tiiviin tunnelman.

Sommittelun kannalta aukeama on toimiva. Yleisesti kuvakirjan aukeaman asetelma voi olla sellainen, että toisella puolella on runsas kuvitus, kun taas toisella puolella voi olla pelkästään valkoinen sivu tekstillä. Kuvituksessa teksti on aseteltu oikealle puolelle sivua ja keskelle, kun katsotaan vasemman puolen tyttöä ja arkua. Kun kuva ja teksti ovat järjestyksessä, se saa aikaan tasapainoisen tunnelman.

Ensimmäisissä luonnoksissa tytön asento oli erilainen (kuvitus 3, luonnoksia). Luonnoksissa asento näytti hieman hankalalta ja epäluonnolliselta. Aluksi halusin luoda kirjan realistisella tyyllillä, eli mittasuhteet, värit, valot ja varjot olisivat olleet oikein. Mutta koska päädyin lastenkirjamaiseen tyyliin, ajattelin, ettei esimerkiksi mittasuhteilla olisi niin suuri merkitys. Päädyin muuttamaan asentoa hieman rennommaksi. Halusin myös saada vaikutelman siitä, että tyttö leijuisi hieman. Koska tässä kohtauksessa on kyse siitä, että tyttö on omassa mielikuvitusmaailmassaan, en tehnyt arkkuun kuuluvia pehmusteita. Tytön ilme taas on valmiissa kuvituksessa levollisempi, kun taas luonnoksissa tytön ilme on vakavampi ja mieteliäämpi. Vakava ilme johtuu osin tummista kulmakarvoista. Valmiissa kuvassa tytön kasvonpiirteet ovat piirretty hennosti ruskealla ääriiviivalla.

Kuvitus 3, luonnoksia

6.1.1 Hahmo

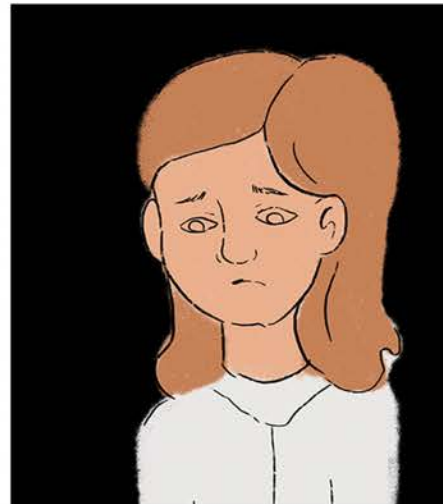
Tyttö arkussa -kuvituksen sekä kansikuvan myötä tyttö sai ulkonäönsä. Kuvituksessa hahmo alkoi saamaan piirteitään, mutta kansikuvassa sen lopulliset piirteet saivat päätöksensä. Tein näiden kuvitusten ohella muutaman kokeiluluonnoksen, jossa testasin erilaisia tyylejä ja kasvonpiirteitä (kuva 4). Luonnoksissa muutin nenän, silmien ja korvien muotoa ja kokoa. Koska kirjan tarina pohjautuu omiin kokemuksiini, mietin, haluaisinko tehdä hahmosta itseni näköisen. Lapsena minulla oli pitkät vaaleat hiukset, joita pidin aina kahdella letillä. Ensimmäinen hahmoluonnos tuli sen mukaan (kuva 3). Mutta itseni tekeminen ei tuntunut minusta hyvältä, joten lähdin muuttamaan hahmoa.

Hahmon ulkonäkö muodostui intuitiolla ja sen mukaan mikä tuntui sopivalta. Tuntui myös sopivalta, että kirjan hahmo on tyttö, koska kirjan tapahtumat perustuvat omiin kokemuksiini. Mielessäni kävi kuitenkin mahdollisuus tehdä hahmosta poika. Tytön iästä en osaa sanoa sen tarkemmin. Pääasiassa ajattelin tytön olevan 11-vuotias, mutta kuvituksissa tyttö näyttää mielestäni hieman nuoremmalta.

Pidin mukana lastenkirjamaisen tyylin. Punaiset posket sekä leuka ääriivivojen kanssa sopivat siihen täydellisesti. Hiusten väri muuttui vaaleasta ruskeaan intuitiolla. Lopulta jätin letit pois, koska kirjaan tuli kohtaus hiusten letittämisestä hautajaisia varten. Jälkikäteen pohtien tämä yksi varhainen luonnos taitaa olla todella geneerinen lastenkirjan tyttö, jolla on vaaleat hiukset ja letit (kuva 3). Onneksi muutin sen, vaikka tietenkin ruskea hiustenväri on myös hyvin tavallinen. Tahdoin hahmon perusilmeestä hieman surullisen. Sain surullisuutta aikaan kaartamalla kulmakarvoja sekä tekemällä suusta neutraalin tai alaspäin kaartuvan. Huomasin myös, että hahmo katsoo aina pois päin katsojasta. Se tuo kuvaan kaihoisan tunnelman.

Kuva 3, hahmoluonnos

Kuva 4, hahmoluonnoksia

6.2 Sairaalassa

Kuvitus 4, Sairaalassa

Kirjassa ollaan hyvin vaikeiden tunteiden äärellä. Ajattelen että tällaisia tunteita olisi helpompi välittää käyttäen vertauskuvia ja symboleita. Sairaalassa-kuvituksessa olen käyttänyt lintua vertauskuvana kuolemalle ja surulle (kuvitus 4). Voidaan ajatella, että isä on kuollut jo tässä kohtaa kirjaa. Tekstissä lukee: *"Silloin ajattelin sinun olevan jo poissa, isä."* Sairaalasänky on myös tyhjä. Ja voidaan ajatella, että isä on siirtynyt lintuun. Vertauskuvilla on helppo visualisoida jokin vaikea tunne tai tapahtuma. Todennäköisesti myös lapset ymmärtävät asioita helpommin, kun käytetään vertauskuvia. Toisaalta lasten voi olla vaikea ymmärtää symbolisten esityksien merkityksiä, koska lapsen tulisi yhdistää pitkiä assosiaatioketjuja (Hatva 1993, 131). Merkitykset ovat myös opittuja. Lintu on melko yksinkertainen vertauskuva. Lintu yhdistetään lentämiseen, laulamiseen ja taivaaseen. Jos lapselle on aikaisemmin kerrottu esimerkiksi kuolleen eläimen yhteydessä siitä, että eläin menee taivaaseen, voisi lapsi myös yhdistää taivaan ja linnun toisiinsa.

Sairaalassa-kuvituksessa tyttö katselee ikkunasta lentävää lintua ja samalla miettii isäänsä. Tässä kuvassa tyttö ajattelee jo isän kuolleen, koska isä on sairauden myötä muuttunut väsyneeksi ja etäiseksi. Linnulla olen halunnut tuoda esille isän kuolemaa ja lähtöä. Voidaan ajatella, että isän sielu on tavallaan siirtynyt lintuun. Ajatus tuli minulle lapsuudesta. Muistan että minua on lohdutettu sillä ajatuksella, että isä vielä katselee meitä ja näkee meidät. Vaikka en asiaa ymmärtänyt täysin, oli lohdullista ajatella, että isä seuraisi minua jostain.

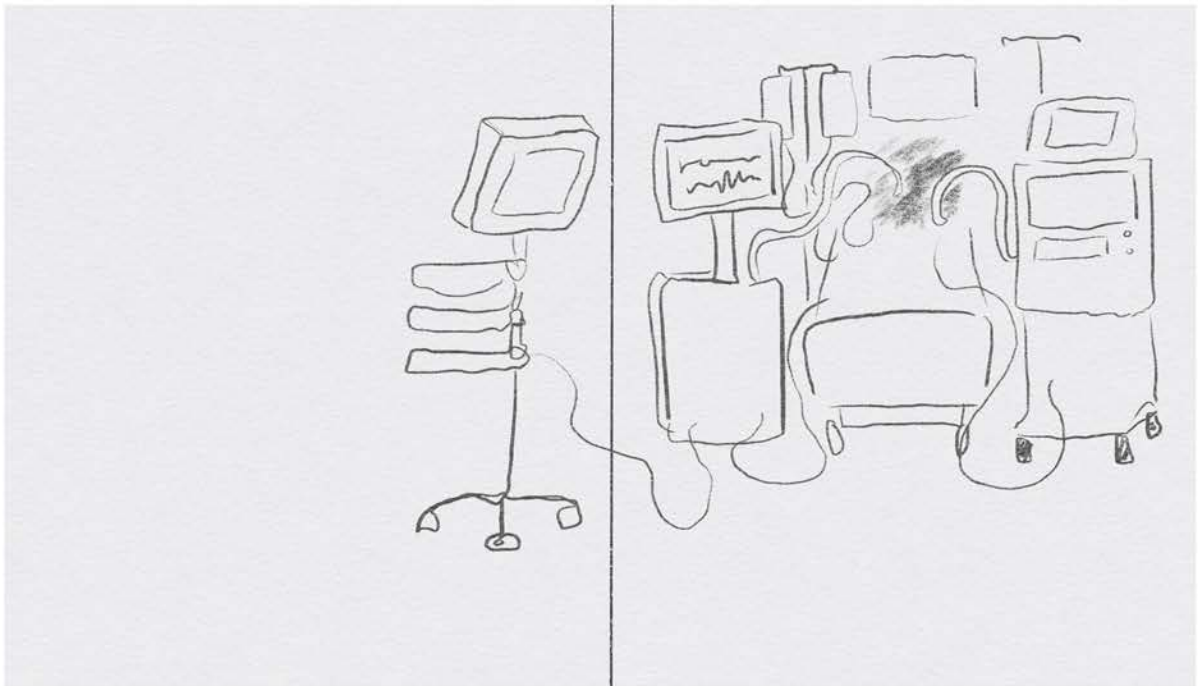
Kuvakirjoissa linnun kuoleman käsittely on hyvin yleistä. Lintu on taivaalla vapaasti lentävä, kunnes kuolema yllättäen pysäyttää sen. Tällainen symboli voi lapselle avautua hyvin. Luonnossa elävien eläinten ja lemmikkien kuolema saattaa lapsen ajattelemaan kuolemaa. (Heikkilä-Hiltunen 2010, 199.) Muistan kuinka kerran isäni haudalle mennessäni näin jäniksen pysähtyvän hyvin lähelle minua. Minuun levisi tunne siitä, että ehkä isä oli minua vastassa. Se kuulostaa hassulta, mutta uskon, että se on meidän ihmisten tapa löytää vaikeastakin tilanteesta lohtua. Lohtua ja rauhaa tuo, kun voi ajatella, että menetetty henkilö vielä seuraa meitä jostain, vaikka ei ajattelisi uskonnollisesti sitä mitä kuoleman jälkeen on.

Omassa kuvituksessa lintu tuli intuitiivisesti mukaan ja pohdinnan jälkeen yhdistin sille merkityksiä liittyen omiin muistoihini. Sama lintu nähdään esiintyvän myös toiseksi viimeisellä aukeamalla, jossa lintu istuu oksalla haudan yläpuolella ja tyttö katselee sitä (kuvitus 9). Tämä herättelee lisää ajatuksia siitä, voisiko isä olla siirtynyt lintuun. Tämä myös tukee aukeaman lausetta: ”*Katsoin ikkunasta ja mietin, voisitko palata luokseni.*”. Mutta kuten kirjassa tulee myös ilmi, menetetyt ihmiset pysyvät aina luonamme muistoissa ja ajatuksissamme.

Sairaalassa-kuvituksessa olen käyttänyt perspektiiviä hyödykseni (kuvitus 4). Tyttö ajattelee isän olevan jo poissa tai ainakin jossain kaukana, korostuu tämä perspektiivillä. Isän sairaalasänky näyttää olevan kauempana tyttöön verrattuna ja teksti ”*Minne katosit isä?*” myötäilee perspektiiviä. Sana ”*isä?*” jää tyhjän sängyn yläpuolelle ja korostaa sitä, ettei sängyssä ole ketään. Kuvassa olevat linjat: katon, lattian ja lamppujen linjat korostavat tytön ja sängyn välistä tilaa. Pienikin perspektiivin käyttö lisää huomion kiinnittymistä tiettyihin yksityiskohtiin tarinassa. Tietyn kuvakulman käyttö vaikuttaa miten katsoja näkee tarinan tilanteen. (Nodelman 1988, 149.) Kuvakulmien vaihtelu lisää draaman tunnetta tarinassa ja korostaa vahvoja tunteita (Nodelman 1988, 150). Kuvittaja voi myös luoda tunnelmaa vaihtamalla hahmon taustan kokoa. Esimerkiksi sellaisissa kuvissa, joissa näytetään paljon ympäristöä. Se luo mielikuvaa objektiivisuudesta ja etäisyydestä ja siitä, kuinka hahmon toiminta vaikuttaa ympäristöön tai toisin päin. (Nodelman 1988, 151.) Tässä kuvituksessa ympäristö vaikuttaa hahmon toimintaan.

Kuvituksessa ei ole värejä, joten viivan merkitys korostuu. Kun kävin katsomassa isääni sairaalassa teho-osastolla, muistan sen, kuinka hän ei reagoanut lääkärin puheeseen. Isäni oli saanut niin paljon lääkkeitä. Kokemus oli pelottava. En ole koskaan pitänyt sairaalassa käymisestä, koska ne haisevat oudolle ja ovat värittömiä. Siksi tämäkin kuvitus on väritön. Värittömyys kuvaa tyhjyyden tunnetta, jonka suru voi aiheuttaa. Se kuvaa myös sitä, kuinka jokin tuttu ja turvallinen katoaa. Myös Nodelmanin mukaan värien puuttuminen korostaa viivan merkitystä. Tällöin kuvituksen toiminta korostuu eikä hahmojen ulkonäöllä ole niin suurta painoarvoa. (Nodelman 1988, 69.) Tässä kuvituksessa huomio kiinnittyy siihen mitä tyttö tekee sekä lentävään lintuun.

Kuvituksen sekä tekstin oli tarkoitus olla hieman erilaiset tässä kuvituksessa (kuvitus 4, luonnoksia). Aluksi ajattelin radikaalimmin näyttää teho-osastoa ja tekstissä kuvailla isän tilaa. Tarkoituksena oli tehdä teho-osaston laitteita kuten hengityskone, mutta saamieni palautteiden perusteella päätin tehdä kuvasta vähemmän pelottavamman ja helpommin samaistuttavamman. Tietenkin jo vanhemman sairastaminen ja sairaalassa olo rajaa lukijakuntaa, mutta tämä nykyinen kuvitus on helpommin lähestyttävämpi. Mietin paljon sitä, tuleeko kuvituksista lapsille liian pelottavia, mutta kirjaa on tarkoitus lukea yhdessä aikuisen kanssa. Monesti aikuiset aliarvioivat sitä mitä lapset pystyvät käsittelemään.

Kuvitus 4, luonnoksia

6.2.1 Vertauskuvat

Vertauskuvia voidaan käyttää tekstissä sekä kuvissa. Kuvassa voidaan esittää miltä jokin objekti fyysisesti näyttää. Vertauskuvalla taas voidaan esittää esimerkiksi olosuhteita tai ideoita. (Gras 2018.) Vertauskuvilla voidaan myös kuvata tunteita ja niitä voidaan myös hyödyntää väreissä. Värit luovat kuvan tunnelmaa ja ne voivat esittää sitä todenmukaisesti tai vertauskuvallisesti. Kuvan ja tekstin suhteella on roolinsa vertauskuvallisuudessa: teksti kertoo abstraktista tapahtumasta tai tunteesta ja kuva antaa sille värin ja muodon eli sävyn. Tekstissä voi olla vaikea kertoa ja kuvailla kaikkea, joten kuvituksella on tässä suuri merkitys. Se ikäänkuin jatkaa kertomista, kun teksti loppuu. Kuvitukset antavat myös mahdollisuuden kuvitella lisää ja löytää merkityksiä.

Lasten ensimmäiset kognitiiviset saavutukset sisältävät tiedon lajittelua kategorioihin ja assosiaatio linkkien muodostamisen itsensä ja muiden välille, myös objektien. Ensimmäinen kategoria voi olla ympäristön valo ja pimeys. Toinen kategoria liittyy äänen voimakkuuteen. Tutkimukset osoittavat, että lapset yhdistävät esimerkiksi voimakkaan äänen kirkkaaseen valoon. Karen Coats esittää artikkelissaan *Visual Conceptual Metaphors in Picturebooks: Implications for Social Justice* (2019) visuaalisia vertauskuvia pimeydestä: pimeys on yksinäistä, pimeys on umpinainen, pimeys on pahaa ja piemys on hiljaista. Coats esittää myös, että symbolisesti pimeys voi esittää seuraavia: surullisuus, masennus tai pahuus. (Coats 2019.) Värien ja valon käyttö saavat vertauskuvissa erityisen roolin.

Lapsilla voi olla haasteita puhua kuolemasta ja surusta suoraan, joten vertauskuvien avulla niistä voi keskustella epäsuorasti. (Erkkilä yms. 2003, 26). Esimerkiksi käyttämäni lintu ja surupeitto eivät ole suoria kuvauksia kuolemasta ja surusta. Näissä vertauskuvissa on ikävälle tunteelle annettu arkinen ulkomuoto. Se voi helpottaa ymmärtämistä. Suru ja kuolema voivat olla sellaisia, jotka ylittävät ihmisen ymmärryksen. Surua voi olla myös vaikea määritellä tarkasti, koska jokainen kokee sen eri tavalla. Vertauskuvat antavat mahdollisuuden tarkastella asioita itselle mieluisalla tavalla. Niitä voi soveltaa omaan elämään. Vertauskuvilla voi myös olla riskinsä sen rajattomuuden vuoksi.

6.3 Surupeitto

Kuvitus 5, Surupeitto

Surupeitto-kuvitus on ainoa kuvitus, joka ei ole koko aukeaman kokoinen, vaan kuvituksia on kaksi ja ne ovat molemmat eri sivuilla (kuvitus 5). Tätä olen käyttänyt tehokeinona. Tarinaa ajatellen, tässä kohtauksessa tapahtuu iso muutos tytössä. Sairaalasta tyttö saa mukaansa surupeiton, johon hän kietoutuu. Surupeitto on vertauskuva ja kuvaa surua ja sen painoa. Se kuvaa sitä kuinka suru ottaa vallan ja kietoutuu ympärille. Kuvituksissa sininen väri on hallitseva. Kuvitusten jälkeen muut kuvitukset alkavat tummentua väreiltään ja tunnelmaltaan. Kuvituksissa kuvataan vahvaa tunnetta, surua, ja sitä, kuinka se ottaa vallan ja kuinka se voi kietoutua ympärille, tuntua painavalta ja ylitsepääsemättömältä. Mietin, olisiko lapsille helpompi kuvata surua vertauskuvin. Olisiko helpompi ymmärtää surun tunnetta, kun näyttää sen mielikuvilla, väreillä ja muodoilla. Vertauskuvallisesti toin kuvituksiin ja tekstiin lisäksi meren. Kuin aallon tavoin suru pyyhkäisee ylle ja vie meren pohjaan. Kun ajattelen millaista, olisi olla meren pohjassa, tunne ei ole mukava. Merenpohjassa olisi kylmää, pimeää ja märkää. Nämä myös vertauskuvallisesti kuvaavat ikävää ja surua.

Olen kuvittamisen yhteydessä pohtinut paljon, miten tunnetta ylipäänsä voidaan kuvata visuaalisesti ja miten tunne tuodaan näkyväksi. Ja miten erityisesti lapsille voidaan kuvata tunteita. Jo varmasti hyvin pienestä asti lapset yhdistävät esimerkiksi tiettyjä värejä tunnetiloihin. Ne ovat varmasti opittu kirjoista ja piirretyistä. Esimerkiksi vihan tunnetta voidaan kuvata punaisella värillä. Punainen väri myös yhdistetään vaaran tunteeseen. Sininen väri voidaan yhdistää suruun.

Sinisestä väristä herää mielikuvia esimerkiksi veteen, sateeseen, mereen tms. Mielikuvat vaikuttavat tulkintaamme ja olen käyttänyt niitä hyödykseni kuvittamisessa. Olen käyttänyt hyvin yleisiä mielikuvia kuten aikaisemmin mainitsemani sinisen värin yhdistyminen sateeseen.

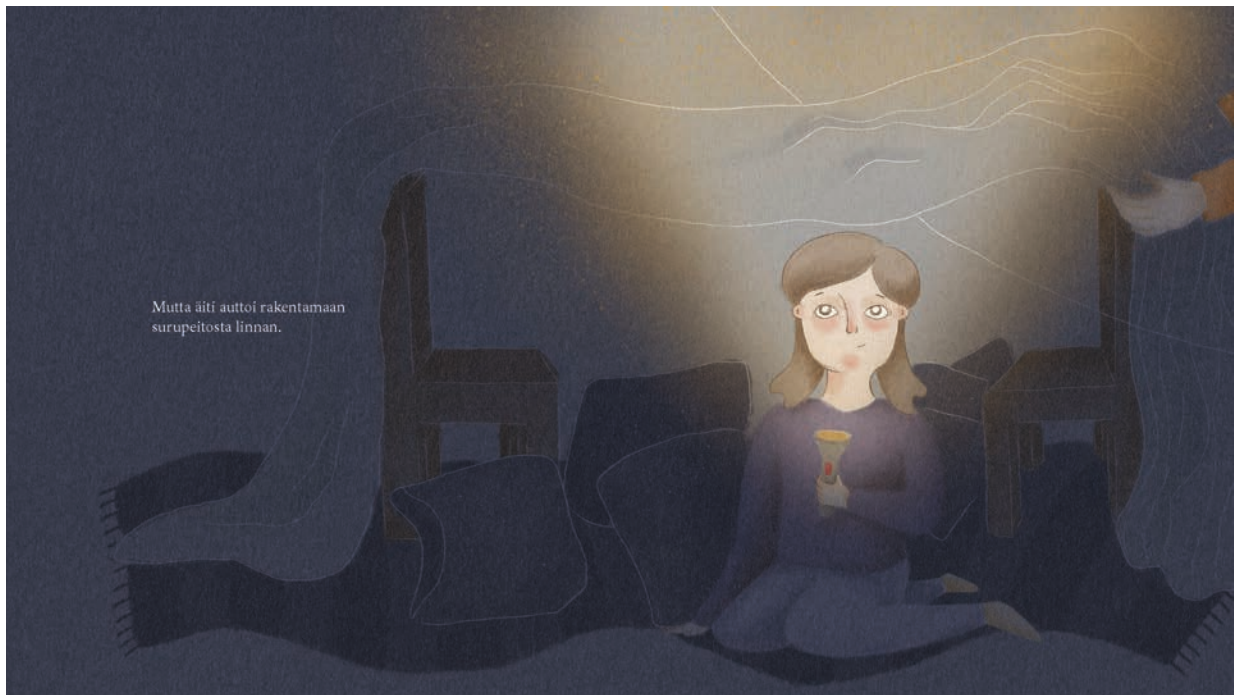
Ajatus surupeitosta tuli varhain mukaan, mutta ensimmäiset luonnokset, jossa surupeitto näkyi, oli eri kohtaus (kuvitusta 5, luonnoksia). Osasin kuvitella surupeiton lapsena. Sinä aamuna, kun isäni oli kuollut ja äitini oli kertonut asiasta minulle ja sisaruksilleni, siskoni tuli olohuoneeseen, jossa minäkin olin. Soitto isästä oli tullut varhain aamulla ja olimme hyvin väsyneitä, surullisia ja shokissa. Siihen liittyi monia muitakin tunteita. Taisimme olla lamaantuneita siitä kaikesta. Muistan, kuinka siskoni istui minua vastapäätä kietoutuneena omaan peittoonsa. Siskoni näytti hyvin surulliselta ja siltä, kuin hän olisi omassa kuplassaan. Silloin ajattelin, että hänellä on ympärillään surupeitto. Kun kirjoitin ensimmäistä versiota tarinasta ajattelin kuvittaa siskoni ja hänen ympärilleen surupeiton, mutta se kohtaus jäi tarinasta pois.

Vasemman puoleisessa kuvituksessa olen käyttänyt tekstiä tehokeinona (kuvitusta 5). Peitto valuu sairaalasangystä ja se tulee myös kuvan ulkopuolelta. Teksti on aseteltu kuvan sisälle ja sen yläreunaan. Teksti vaikuttaa painavalta ollessaan kuvan yläreunassa ja myös siksi, että sitä on enemmän. Teksti tuo lisää kontrastia surupeiton painavuudelle. Tummensin tekstin taustaa, jotta se erottuisi paremmin ja sekin kuvastaa hyvin sitä, kuinka suru ja ikävä lipuu tytön ylle.

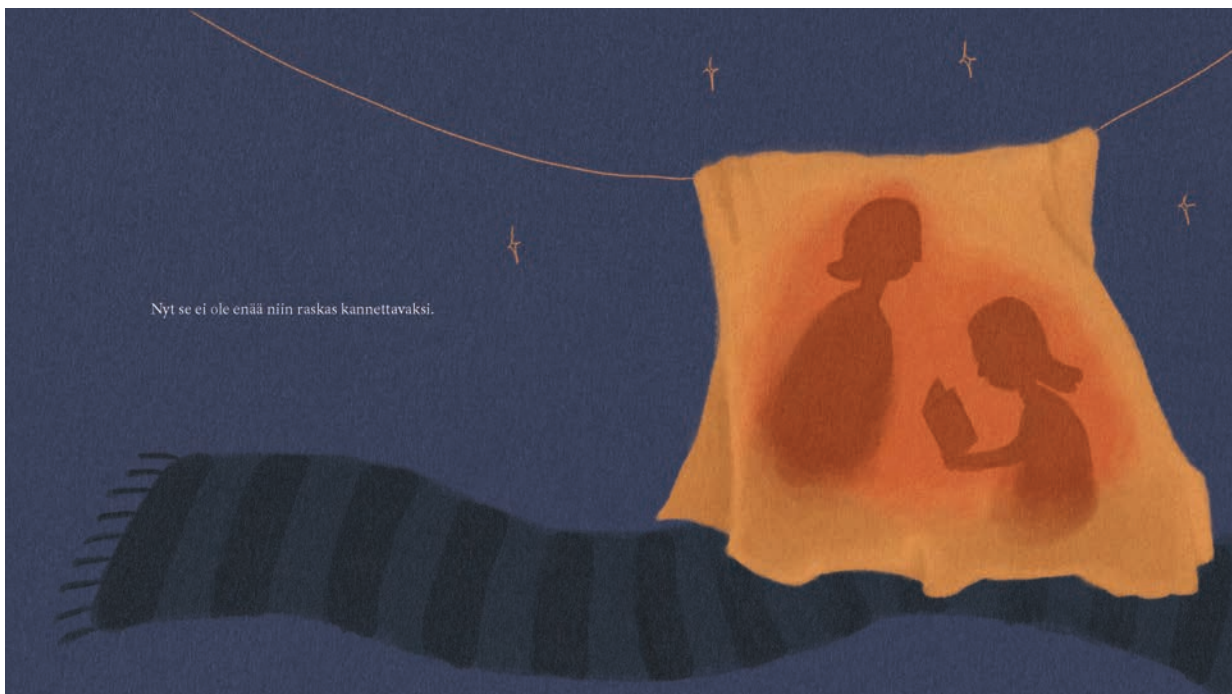
Tämä aukeama keskittyy tyttöön ja siihen mitä tytölle tapahtuu. Kohtaus on tärkeä juonen kannalta ja siksi myös visuaalisesti erilainen kuin muut kuvitukset. Aukeama on jaettu kahdeksi eri kuvitukseksi. Tämä tuo kontrastia muihin sivuihin, koska muut kuvitukset ovat aukeaman kokoisia. Kohtaus on ikään kuin suunnanmuutos suruun, se saa taas uuden sävyn.

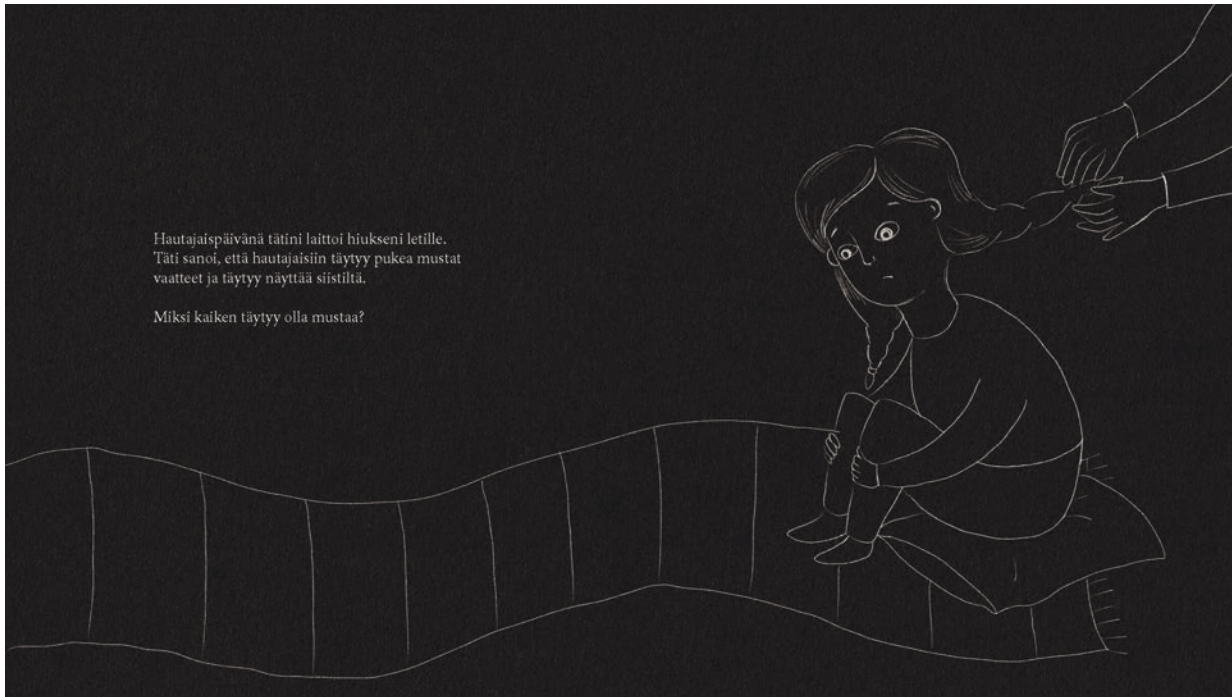
6.4 Surupeittolinna, Kevyempi ja Kaikki on mustaa

Kuvitus 6, Surupeittolinna

Kuvitus 7, Kevyempi

Kuvitus 1, Kaikki on mustaa

Näitä kolmea aukeaa ajattelen tiettyssä ajassa ja paikassa (Kuvitus 6, 7 & 1). Olen toistanut samaa mattoa kaikissa kolmessa kuvassa. Kuvituksissa ei näy tiettyä tilaa tai huonetta mihin tapahtumat sijoittuvat, mutta matto rajaa ne samaan tilaan. Jos matto puuttuisi, voisi olla vaikeaa hahmottaa ajallista muutosta ja tarinan kulkua. Mutta itsessään jo kuvien peräkkäinen asettelu luo kerronnallisuutta ja näin ollen tunnetta siitä, että tarina etenee. Kuvituksissa 7 ja 1 matto ulottuu kuvan ulkopuolelle ja kertoo, että tapahtuma ikään kuin jatkuu myös kuvan ulkopuolella. Matto liittää kuvitukset toisiinsa ja sitoo ne samaan aikaan. Myös kuvituksissa 6 ja 1 kädet tulevat kuvan ulkopuolelta. Käsistä ei voi pelkästään sanoa kuka henkilö on, mutta teksti kertoo sen.

Kuvituksessa 6 on äidin kädet, jotka tulevat kuvan ulkopuolelta. Tytön äiti auttaa rakentamaan surupeitosta linnan. Äidin paita on oranssi ja tällä värillä halusin kuvata toivoa ja lämpöä. Seuraavassa kuvituksessa surupeitosta tehty linna on valmis ja se on muuttunut oranssin väriseksi (kuvitus 7). Olen halunnut kuvata sitä kuinka aikuisen apu voi auttaa lasta. Se tuo lohtua sekä turvaa ja näitä tunteita kuvasin lämpimän oranssin sävyllä. Kirjassa ei nähdä paljoa lämpimiä tai punaisia sävyjä. Tämäkin on yksi käännekohta kirjassa ja erottuu väreillään muista kuvituksista. Kuvittaja voi käyttää hyödykseen olemassa olevia assosiaatioita väreistä. Kuten sitä, kuinka punainen väri assosioituu tuleen ja näin ollen lämpöön. (Nodelman 1988, 60.) Yhdistän punaisen värin myös rakkauteen. Tässä kuvituksessa se merkitsee äidin rakkautta.

Kuvitus 1 on kokonaan musta kuva ja siinä on käytetty valkoisia ääri viivoja. Nodelmanin mukaan mustavalkoista kuvaa käytetään yleensä elokuvissa ja dokumenteissa. Mustavalkoisuus luo tunnetta nostalgisuudesta tai dokumentin kaltaista vakavuutta. (Nodelman 1988, 67.) Tämän kuvituksen tarkoituksena ei ole herättää nostalgiaa tai olla dokumentin kaltainen. Mutta kuvituksessa on tiettyä vakavuutta, jota olen halunnut tuoda esille. Tyttö kohtaa sen tosiasian, että kohta hänen on mentävä hautajaisiin hyvästelemään isänsä. Tarinassa ollaan valmistautumassa hautajaisiin mikä tarkoittaa, että on pukeuduttava mustiin vaatteisiin. Tekstissäkin puhutaan mustista vaatteista ja kuvan ollessa musta, se tuntuu jo hieman toistolta. Kuvassa ei ole harmaansävyjä ja kuva tuntuu pysähtyneeltä. Se tekee kuvasta myös raskaan oloisen. Tällöin ääri viiva ja se mitä kuvassa tapahtuu, saa suuremman painoarvon. Musta väri kertoo tilanteen ja tunteiden muutoksesta, kun sitä edeltäneessä kuvassa nähdään lämmin oranssi väri. Katsoja pysähtyy tarkastelemaan kuvaa tarkemmin, koska kuvassa ei ole värejä tai syvyyttä. Näin ollen se ei myöskään saa muotoa. Koska viiva saa merkittävän roolin, olisin voinut kokeilla tehdä syvyyttä viivan avulla. Viivalla olisi voinut saada lisää mielenkiintoisia yksityiskohtia.

Kuvituksia 6 ja 7 yhdistää myös surupeitto-vertauskuvan käyttö. Aikaisempien kuvitusten kautta katsoja ymmärtää, että surupeitto on painava, koska se ei ole normaali pumpulipeitto. Vaan se on täynnä surua ja ikävää. Kuvituksissa tytön äiti auttaa rakentamaan surupeitosta linnan, jotta sitä ei olisi niin raskas kantaa. Tätä voidaan pitää vertauskuvana sille, kuinka omaa surua voidaan jakaa läheisen ihmisen kanssa. Yksin ei tarvitse kantaa raskasta taakkaa. Eikä se tarkoita sitä, että surun työntäisi kokonaan toiselle, vaan sen voi jakaa surupeiton tavoin. Kuvituksissa on myös vähän tekstiä, koska olen hallunnut antaa kuville suuremman painoarvon.

6.5 Hautajaisissa

Kuvitus 8, Hautajaisissa

Hautajaisissa-kuvitus oli minulle henkisesti vaikea toteuttaa, koska siihen liittyi raskaita muistoja ja tunteita (kuvitus 8). Yleisestikin hautajaiset on aiheeltaan raskas. Olen pohtinut paljon sitä, miten saisin näitä kaikki vaikeita tunteita ilmaistua visuaalisesti. Minun oli mentävä ajassa taaksepäin ja yrittää nähdä, miltä kaikki näytti ja tuntui silloin. Muistan isäni hautajaisista melko vähän, mutta muutama muisto on jäänyt elävästi mieleeni. Muistan vahvasti sen, että siellä satoi vettä. ”*Äiti sanoi, että hautajaisissa sataa aina vettä, koska taivaskin itkee. Mutta jos sinä olet taivaassa, itketkö sinäkin? Minä ainakin itkin. Kyyneleeni hukkuivat sadepisaroihin ja kuvittelin niitä sinun kyyneleiksesi, isä.*” –lapsena tämä herätti minussa paljon hämmennystä. Tästä tulee myös kirjan nimi: Hautajaisissa sataa aina.

Kun mietin hautajaisia ja surua, minulla herää mielikuvia sateesta, tummista väreistä ja itkevistä ihmisistä. Kun olen katsonut kuvia isäni hautajaisista, surun näkee olemuksesta: pää on alhaalla ja katse maassa. Koska tilanne on todella epätodellinen, ei saa itkettyä. Ei ole halua katsoa ketään silmiin ja on tunne siitä, että on yksin kaiken kanssa. Tätä toin visuaalisesti esille siten, etten piirtänyt kenenkään muiden kasvoja ja päät ovat piilossa sateenvarjojen alla. Hautajaisissa oli hyvin vaikea kohdata muiden katseita.

Hautajaiskuva on hyvin synkkä, tumma ja ehkä samalla myös kirjan vaikein kohta. Kuvassa tyttö hyvästelee oman isänsä. Tätä vaikeutta ja epämääräisyyttä olen kuvannut hyvin tummalla värimaailmalla ja vahvoilla ääriviivoilla. Tummat hahmot ja sateenvarjot tekevät kuvasta raskaan oloisen. Se kuvaa myös sitä, kuinka vaikeaa hautajaisissa on kohdata muita ihmisiä. Se kuvaa sitä, kuinka muita ihmisiä ei halua katsoa silmiin. Hahmot ovat väriltään siniharmaita. Harmaa väri yhdistetään luonteettomaan hahmoon. Se kuvastaa ankeutta, vähäistä intensiivisyyttä ja välinpitämättömyyttä. (Nodelman 1988, 61.)

Hautajaisissa-kuvituksessa esiintyy hahmoja, joita ei esiinny tekstissä. Tällaisilla hahmoilla on oma tarinansa kuvitusten sisällä (Mikkonen 2005, 340). Kuvakirjassani kuvituksella ja tekstillä on molemmilla tärkeä rooli. Kuvitus tuo visuaalisesti esille erityisiä yksityiskohtia, kuten nämä hautajaisissa esiintyvät hahmot. Samanlaista mielenkiintoa tuovat toistuvat elementit, joita katsoja voi tulkita ja luoda merkityksiä. Kirjassa on toistuvia elementtejä kuten sateenvarjot ja sateenvarjo nähdään jo kansikuvassa. Toistuvat yksityiskohdat ja symbolit tuovat katsojalle mahdollisuuden nähdä kuvien välillä yhteyksiä ja ne kiinnittävät katsojan huomion näihin yksityiskohtiin (Mikkonen 2005, 340). Tästä voi muodostua yksi assosiaatiolinkki: sateenvarjo, sade, pisarat, kyyneleet, itkeminen ja suru.

Muuten hyvin tummaan kuvaan olen tehnyt muutamia valkoisia yksityiskohtia: ristin, kukat ja papin kauluksen: ne korostuvat hyvin tummasta taustasta. Uskoakseni isäni lempikukka oli lilja, joten siksi tein sellaisia kukkia kuvaan. Muistan myös piirtäneeni isäni kuolinilmoitukseen liljan. Tyttö laskee arkun päälle valkoisen liljan ja se on kuin viimeinen hyvästi isälle. Ja jos kuvaa katsoo tarkasti, voi nähdä tytön kasvoilla valuvan kyyneleet, mitä ei näe muualla kirjassa. Hautajaiskuvituksen jälkeen kuvat alkavat saamaan enemmän sävyjä ja värejä, koska halusin kirjalle onnellisen lopun. Kirkkaat värit tummien värien jälkeen korostavat mielikuvaa.

6.6 Haudalla

Kuvitus 9, Haudalla

Haudalla-kuvitus on kirjan valoisin kuvitus (kuvitus 9). Sen päävärinä toimii vihreä. Kuvan vihreät ja keltaiset värit luovat tunnetta lämmöstä. Kuvituksessa nähdään myös muita kirjassa toistuvia elementtejä, kuten kirjan kannessakin esiintyvät keltainen sadetakki ja vihreä sateenvarjo. Sitten on myös Hautajaisissa-kuvituksessa esiintyvää ympäristöä: puu ja hauta. Kuvan yläreunassa nähdään myös kansikuvassa olevia pilviä.

Haudalla-kuvituksessa on myös käytetty surun ja kuoleman vertauskuvaa, lintua. Kuvassa on sama lintu, joka on myös Sairaalassa-kuvituksessa (kuvitus 4). Kuvituksessa lintu on saanut sinisen värin (kuvitus 9). Halusin linnulle sinisen, melankolisen värin, koska tavallaan suru pysyy meissä aina. Se vain muuttuu muotoaan. Sininen väri tukee myös aikaisempaa pohdintaani siitä, että isä olisi siirtynyt lintuun. Kuvituksessa puun takaa tulee ”taivaallinen” valo ja sen säteet kulkevat hautakiven yltä. Se voidaan yhdistää taivaaseen kuten lintukin.

Vihreä väri kertoo perinteisesti kasvusta ja hedelmällisyydestä. Keltainen väri yhdistetään iloon. (Nodelman 1988, 61.) Tässä kuvituksessa kasvun voidaan ajatella tapahtuvan tytössä. Hän menee eteenpäin surussa ja on nyt viemässä kirjettä isänsä haudalle. Tyttö hymyilee ja katselee lintua oksalla. Kuvassa vallitsee rauhan tunne.

7. Johtopäätökset

Tutkimukseni tarkoituksena oli selvittää, miten surua ja kuolemaa kuvataan lastenkirjan kuvituksessa. Analyysissä värien käyttö on korostunut ja se onkin kuvituksissani vahva elementti. Väreillä voidaan vaikuttaa yleiseen tunnelmaan, yksittäisiin tunnetiloihin sekä kertomaan juonenkäännöksestä. Kaikki nämä asiat ovat oleellisia tarinallisuudessa. Monilla visualisilla ratkaisuilla vaikutetaan siihen mihin katsoja kiinnittää ensin huomion ja mille elementille annetaan enemmän visuaalista painoarvoa. Lisäksi nämä asiat vaikuttavat katsojan lukukokemukseen.

Kuvittajana ja suunnittelijana voin paljon vaikuttaa siihen millaista tunnelmaa haluan välittää katsojalle. Näitä keinoja ovat värit, rajausta ja sommittelu, joita olen käyttänyt hyödykseni kuvituksissani. Vaikka tein paljon valintoja intuitiolla, osan ratkaisuista tein tietoisesti. Mutta ongelmaksi koitui intuition ja tietoisien ratkaisujen erottaminen, sillä intuitiollakin tehdyt ratkaisut perustuvat omalle osaamiselle. Monet intuitiolla tehdyt päätökset yhdistyvätkin tutkimuksessa käyttämäni teoriataustaan. Mielestäni tämä kertoo myös siitä, kuinka minullakin on samoja opittuja assosiaatioita esimerkiksi väreistä: esimerkiksi se kuinka sininen assosioituu melankolisuuteen ja keltainen iloon. Kuvituksiini tuli myös paljon vertauskuvia mukaan, kuten surupeitto ja lintu.

7.1 Värit tunnelman luojana

Tutkimuksen aikana olen huomannut, että suru on hyvin laaja käsite. Suruun voi liittyä monia muitakin tunteita, kuten hämmennys, tyhjyydentunne, shokki tai epätodellisuuden tunne. Joten en ole voinut kuvata surua pelkästään yhdellä värillä ja sävyllä. Olen käyttänyt hyödykseni myös värien puuttumista. Niin väreillä kuin surullakin voi olla monta sävyä.

Värit ovat yleisesti hyvä tapa välittää tunnelmaa. Väreillä voidaan kuvata yksittäistä tapahtumaa tai tunnetta. Niillä voidaan kuvata myös yleistä tunnelmaa. Esimerkiksi kirjan kansikuvulle voidaan määrätä tietty väri, joka kuvastaa kirjan yleistä vaikutelmaa. Värit saavat erityisen roolin, kun niillä kuvataan tunteita, etenkin vaikeita tunteita kuten surua, jota voi olla vaikea selittää sanoin. Tunteet eivät ole mitään sellaista, mitä voisi koskettaa, mutta tunteet voidaan tuoda visuaalisesti näkyväksi käyttäen värejä ja ne ovat yksi tärkeimmistä tunteiden kuvaamisen välineistä. Kuvituksissa käytetään hyödyksi sellaisia värejä, joihin liittyy mielikuvia. Kuvituksissa väreillä voidaan luoda uusiakin mielikuvia.

Olen käyttänyt surun kuvaamisessa itsestään selvältä tuntuvaan väriä eli sinistä, ja väri toistuu useassa kuvituksessa. Olen vaihtanut värejä surun eri vaiheissa ja niin myös sininen on saanut eri sävyjä. Kirjan yleiselle tunnelmalle sopii melankolinen turkoosi väri. Olen käyttänyt turkoosia väriä kirjan kannessa, sisäaukeamassa sekä loppuaukeamissa ja takakannessa. Väri sitoo kirjan yhteen ja antaa halutun tunnelman koko kirjalle. Tässä tapauksessa se on surullinen ja melankolinen tunnelma. Syvää surua olen luonut tummansinisellä värillä. Olen käyttänyt tummansinistä kirjan keskivaiheessa, jossa suru on vahvimmillaan.

Epätodellista tunnelmaa olen luonut mustalla värillä ja harmaansävyillä. Näillä olen kuvannut sellaista surun muotoa, joka voi tuntua hyvin epätodellista. Epätodelliset värit kertovat siitä, että kaikki ei ole ihan kohdallaan. Se ei kerro reaali maailmasta. Musta väri ja harmaansävyt pysäyttävät kuvan ja tekevät kuvasta vähemmän energisen. Lisäksi värien poisjättäminen kertoo tunnelmasta: värttömyys antaa kuvalle myös epätodellisen tunnelman. Värttömyys pysäyttää kuvan ja antaa suuremman painoarvon viivalle ja sille, mitä kuvassa tapahtuu, samalla tavalla kuin musta kuvakin.

Toivon tunnetta olen luonut vihreällä ja keltaisella värillä. Vihreä väri kertoo kasvusta ja halusin tuoda esille tietynlaista henkistä kasvua, mitä voi tapahtua, kun on käynyt läpi suruprosessia. Mielestäni suruun kuuluu myös toivo ja ilon tunne. Lopulta isoimmastakin surusta voi päästä eteenpäin, mutta se ei tarkoita sitä, että me unohtaisimme menetetyn läheisen. Suuri suru jättää kuitenkin jälkensä ihmiseen. Haudalla-kuvituksessa halusin tuoda katsojalle tunteen toivosta (kuvitus 9). Puun läpi tulee keltaiset auringonsäteet, jotka kuvaavat toivoa. Mutta puun oksalla istuu sininen lintu, joka kertoo siitä, että suru ei katoa meistä. Suruun liittyy myös tunne lohdusta, joka on tärkeää: lapsen on tärkeää saada tietää, että pahinkin suru hellittää joskus. Tätä tunnetta olen kuvannut vihreällä sekä oranssilla sävyillä. Oranssiin väriin liittyy lämpö ja rakkaus.

7.2 Rajauksen ja sommittelun käyttö

Rajauksella ja sommittelulla olen voinut kohdistaa tiettyyn hetkeen ja korostanut näin tunnetta. Esimerkiksi tyttö arkussa -kuvituksessa rajasin maanpinnan pois kokonaan (kuvitus 3). Näin loin intiimimmän tunnelman. Tiiviillä rajauksella päästään hahmon mielenmaisemaan ja tunteeseen tarkemmin. Myös kuvituksessa käyttämäni valkoiset reunat korostavat hahmon tunnetilaa.

Perspektiivin käytöllä olen keskittänyt huomiota tiettyyn elementtiin. Sillä voidaan myös kuvata objektien välistä etäisyyttä. Perspektiivillä olen kuvannut ihmisen kuolemaa ja lähtöä, sitä kuinka ihminen poistuu luotamme.

7.3 Surun ja kuoleman vertauskuvat

Vertauskuvilla on suuri rooli kirjassani. Ne antavat mahdollisuuden löytää ja tunnistaa merkityksiä. Olen kirjassani käyttänyt surupeittoa ja lintua surun konkretisoimiseksi. Tekstissä kuvaillaan miltä surupeitto tuntuu, mutta kuvituksessa se saa muodon ja ulkonäön. Uskon myös, että lapsien olisi helpompi käsittää suru, kun se konkretisoidaan tai siitä käytetään vertauskuvaa.

Surupeitto on kirjaa kantava vertauskuva surulle. Tyttö saa painavan surupeiton ylleen ja se kietoutuu tämän ympärille. Sen sininen väri korostaa vaikutelmaa. Vertauskuvat ovat siitä hyviä, että ne antavat mahdollisuuden käyttää niitä myös oikeassa elämässä. Surupeitto on helppo kuvitella todellisuudessakin. Suru on tunne, jota voi olla joskus mahdotonta kuvata sanoin tai edes värein, sillä suruun voi liittyä niin monta muutakin tunnetta. Surupeitto voidaan kuvitella konkreettisenä asiana, joka voi helpottaa surun ymmärtämisessä. Vertauskuvat tarjoavat mahdollisuuden mielikuvitukselle ja jopa leikille. Vertauskuvilla leikittely voi tuoda lohtua ja kaivattua iloa vaikeimpiinkin hetkiin. Tarvittaessa vertauskuvat etäännyttävät vaikeasta tunteesta tai tapahtumasta. Se voi olla hyvä, jos esimerkiksi lapsen on vaikea keskustella aiheesta suoraan.

Toisena vertauskuvana olen käyttänyt lintua. Voidaan ajatella, että kirjassa isän kuoleman jälkeen, isä on siirtynyt lintuun. Lintu on saanut myös sinisen värin, joka kuvastaa surua. Toisen vanhemman kuolemaan liittyviä tunteita on haastavaa tuoda visuaalisesti esille. Lintu on mielestäni yksinkertainen vertauskuva. Kuolemaan liittyy ihmisen poismeno ja voi tuntua siltä, että elämään on jäänyt tyhjä aukko. Linnulla voidaan kuvata ihmisen poismenoa, sillä lintu yhdistetään lentämiseen. Tämän vertauskuvan avulla voidaan ajatella, että menehtynyt voi nyt lentää vapaasti taivaalla, kuin lintu. Linnun tavoin menetetty voi myös palata ja seurata oksalta. Minua on usein lohdutettu sillä ajatuksella, että ”Kyllä isä meitä katselee vielä jostain.”. Se tuo lohtua, kun voi ajatella, että läheinen ei ole kokonaan poistunut luotamme. Menetetty pysyy luonamme myös muistoissa ja ajatuksissa. Uskon että erityistä lohtua tuo, kun ei tarvitse ajatella, että menetetty on poissa kokonaan. Ja eläinvertauskuvan käyttö on turvallinen ja yleinen. On lohdullista, jokseenkin myös huvittavaa ajatella, että menetty lentäisi lintuna taivaalla tai hyppisi jäniksen tavoin. Ilon ja huvituksen tunne on omassa surussani ollut hyvin kaivattua.

Vertauskuvat antavat mahdollisuuden omille tulkinnoille ja mielikuvitukselle. Ne voivat olla sellaisia jotka itselle sopivat parhaiten. Kuvittajalla on kuitenkin vastuu siinä, millaisia vertauskuvia käyttää. Kaikki eivät sovellu vertauskuvan tarkoitukseen ja ne voivat herättää vääränlaisia mielikuvia.

7.4 Miten kuolemaa kuvataan?

Olen tutkimuksessani pohtinut paljon surun kuvaamista. Sitä olen kuvittanut vahvasti värien avulla. Tutkimuksessa on ollut haastavaa kuoleman kuvaaminen. Kuolemakin on laaja käsite ja sisältää paljon asioita. Olen liittänyt kuoleman suruun, joten olisin voinut käyttää myös termiä kuolemansuru, koska tässä tutkimuksessa suru rajautuu kuoleman aiheuttamaan suruun. Se on sellaista tiettyä surua, jota koetaan, kun itselle läheinen ihminen menehtyy.

Kuvituksissani olen käyttänyt aika ilmiselviä elementtejä, jotka yhdistetään kuolemaan. Esimerkiksi hautajaiset, hauta-arkku, hautakivi, musta ja sininen väri. Mutta ehkä ei olekaan tarvetta kuvata itsessään kuolemaa, koska se ei ole tunne vaan tapahtuma jossa elintoiminnot lakkaavat. Kuolemaan taas itsessään liittyy paljon asioita: tunteet, joita ihminen kokee menettämään läheisen ihmisen, kuten kuolemansuru, kuolemanrituaalit eli toimet, jotka tehdään, kun valmistellaan esimerkiksi hautajaisia tai surutyö, jota käydään läpi päästäkseen yli pahimmasta surusta. Osaa voidaan kuvata konkreettisina asioina tai vertauskuvilla. Tekstissä voidaan kuvailla miltä jokin asia näyttää tai tuntuu. Olen myös käyttänyt aikaisemmassa luvussa mainitsemia vertauskuvia, surupeittoa ja lintua.

8. Lopuksi

Tutkimusprosessini oli mielenkiintoinen, mutta samalla myös haastava. Aiheen omakohtaisuus teki siitä haastavaa. Aihe oli kipeä itselleni ja välillä tuntui raskaalta työskennellä tutkimuksen parissa. Koska aihe on tärkeä, jatkoin tutkimukseni ja produktioni tekemistä. Uskon että juuri omakohtaisuus aiheeseen tekee tutkimuksestani ja kirjastani erityisen. Omakohtaisuus on tuonut myös näkökulman työlleni.

Kuvitusprosessin aikana olen huomannut, että minulla on suuri vastuu siinä, miten tuon vaikeita ja kipeitä aiheita esille. Suunnittelijana ja kuvittajana minulla on vastuu siinä, miten kerron ja kuvitan aiheista lapsille. Lapset ovat alttiita ajatuksille, ennakkoluuloille, varsinkin jos he ovat herkässä tilassa, kuten käymässä läpi suruprosessia. Mutta suunnittelijalla on mahdollisuus luoda jotain merkityksellistä. Omassa kirjassani olen kuvannut lempeästi kuolemaa ja surua, samalla luoden toivoa tulevaan. Lisäksi olen halunnut herätellä ajatusta suremisesta. Ei ole väärää tapaa surra ja kaikki tunteet ovat sallittuja. Suunnittelijana minulla on myös vastuu pysyä aatteideni takana. Kuvituksista oli haastellista saada niistä samaistuttavia. Halusin saada kirjastani sellaisen, josta mahdollisimman moni lapsi ja aikuinen voisi löytää jotain johon samaistua ja

tukeutua. Samalla halusin kuvittaa omia kokemuksiani. Näiden kahden tasapainottelu oli haastavaa. Minulla on omia vahvoja käsityksiäni surusta ja sen käsittelystä, ja ne varmasti näkyvät työssäni. Uskon kuitenkin onnistuneeni luomaan sellaisen kirjan, josta voi löytää tarttumapintaa surun ja kuoleman käsittelyyn. Suunnittelijalla on vastuu myös siinä, kuinka paljon hän saa ja haluaa tuoda esille omia käsityksiään ja arvojaan mukaan töihinsä.

Kuvitusprosessissa olen päässyt käyttämään graafisen suunnittelijan taitojani. Kuvituksissani olen käyttänyt osaamistani värien, viivan ja muodon kanssa. Taittoprosessissa olen miettinyt sommittelua ja typografiaa. Kuvittaessa sekä tarinan kirjoituksen aikana olen pohtinut, miten ne yhdessä luovat eheän kokonaisuuden. Halusin, että kuvitukset ja teksti ovat yhdenvertaisia, koska pidän sitä tärkeänä ominaisuutena kuvakirjalle.

Koska lastenkirjani on valmis, olisi mielenkiintoista esitellä se lapsille ja kuulla, miten he ottavat kirjan vastaan sekä millaisia ajatuksia kirjastani herää. Erityisen mielenkiintoista olisi kuulla sellaisten lasten mielipide, jotka ovat kokeneet läheisen ihmisen menetyksen. Jatkotutkimusta ajatellen, voisin tehdä esimerkiksi lapsille haastattelun aiheesta ja haastattelun perusteella luoda uudenlaisen kirjan. Minulla olisi mielenkiintoa myös luoda jatko-osa Hautajaisissa sataa aina -kirjalle tai keskittyä muuhun tunteeseen kirjassa, kuten vaikkapa jännitykseen.

Tutkimuksen alussa pohdin, voisiko tällaisesta kirjasta olla lapselle apua surutyöhön. Siihen en ole saanut vastausta. Hienoa olisi jos/kun Hautajaisissa sataa aina -kirja julkaistaan ja kuulisin, jos kirjastani olisi apua. Ainakin itselleni kirjan työstäminen ja jälkeensä analysointi on ollut tietyllä tapaa terapeutin kokemus. Ja voin kuvitella, että kirjani on avuksi myös aikuisille. Minusta tuntuu, että olen tämän lastenkirjan myötä päässyt oman suruni kanssa eteenpäin. Olen miettinyt, miksi minulla on mennyt niin kauan päästä yli isäni kuolemasta ja sen aiheuttamasta surusta. Minulle on lapsuudesta asti ollut luonteva tapa käsitellä tunteita taiteen avulla. Lapsena en saanut tilaa ilmaista surua, joten hyödynsin taidetta. Joten kun vihdoinkin käsitelin suruani ja toteutin lastenkirjan, tuntuu että löysin minulle sopivan tavan käsitellä asiaa. Kirjallani haluan tietenkin kannustaa keskustelemaan ja ilmaisemaan tunteita, mutta myös taide ja kirjallisuus ovat yhtä toimivia tapoja käsitellä surua ja kuolemaa.

Jatkotutkimuksia aiheesta voisi olla esimerkiksi visuaalisten vertauskuvien käyttö lastenkirjojen kuvituksissa. Olisi mielenkiintoista tutkia tarkemmin, miten vertauskuvia voidaan hyödyntää kuvittamisessa ja miten niitä tulkitsemme. Aihe itsessään kaipaa myös jatkotutkimuksia. Kuolemansuru on terminä vähän käytetty, mutta mielestäni kuvaa juuri sopivasti aihetta. Jatkotutkimuksessa voisi perehtyä tarkemmin kuolemansurun määrittelyyn ja miten sitä kuvataan.

LÄHTEET

Anttila, P. (2005). Ilmaisu, teos, tekeminen ja tutkiva toiminta. Akatiimi Oy. Hamina.

Erkkilä, Holmberg, Niemelä & Ylönen. (2003). Surevan lapsen kanssa. Kustantaja SMS-tuotanto Oy. Helsinki.

Goering, S. (2014). Using Children's Literature as a Spark for Ethical Discussion: Stories that Deal with Death. Teoksessa C. Mills & Professor C. Nelson (toim.), Ethics and Children's Literature (s. 233-246). Taylor & Francis Group. New York.

Hatva, A. (1993). Kuvittaminen. Rakennustieto Oy. Helsinki.

Heikkilä-Hiltunen, P. (2010). Minttu, Jason ja Peikonhäntä. Lastenkuvakirjoja kipeistä aiheista. BTJ Finland Oy. Helsinki.

Heinimaa, E. (2001). Kuvakirjat lapsen ja aikuisen maailmassa. Teoksessa (toim.) Suojala, M. & Karjalainen, M. (2001). Avaa lastenkirja. Johdatus lastenkirjallisuuden lajeihin ja käyttöön. Lasten Keskus. Helsinki.

Mikkonen, K. (2005). Kuva ja sana. Kuvan ja sanan vuorovaikutus kirjallisuudessa, kuvataiteessa ja ikonoteksteissä. Tammer-Paino Oy. Tampere.

Nodelman, P. (1988). Words about pictures. The narrative art of children's picture books. University of Georgia Press.

Pulkinen, M. (2017). Surun sylissä. Suomalaisten kokemuksia menetyksestä. Kustantamo S&S. Helsinki.

VERKKOLÄHTEET

Candy, L. (2006). *Practice Based Research: A Guide*. Viitattu 6.5.2023. https://www.researchgate.net/publication/257944497_Practice_Based_Research_A_Guide

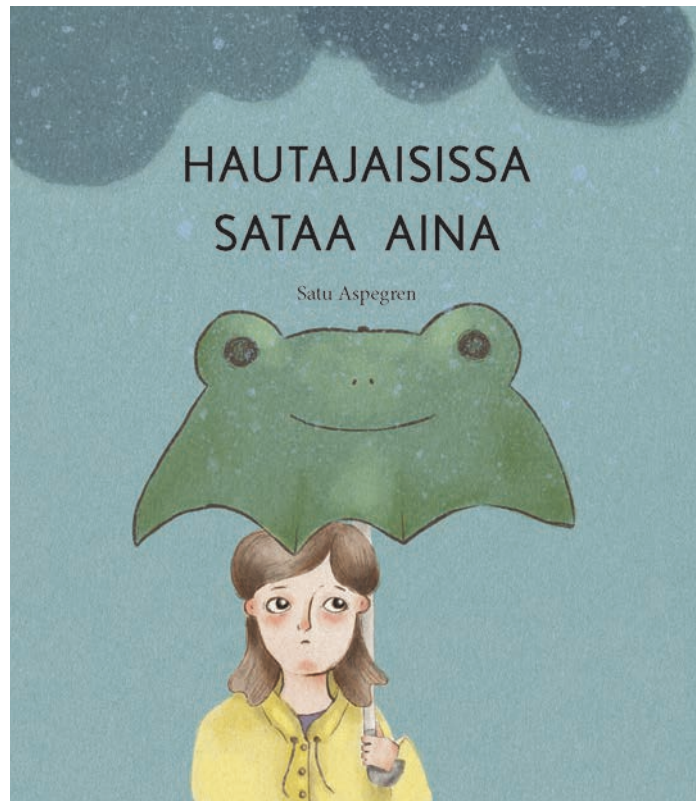
Coats, K. (2019). *Visual Conceptual Metaphors in Picturebooks: Implications for Social Justice*. *Children's Literature Association Quarterly*; Baltimore, 44 (4). Viitattu 5.5.2023. <https://www.proquest.com/docview/2330606874>

Gras, I. (2018). *Metaphorical Display of Moods and Ideas in Picture Books*. *Image & Narrative*, 19 (2), 23–39. Viitattu 5.5.2023. <http://www.imageandnarrative.be/index.php/imagenarrative/article/view/1797>

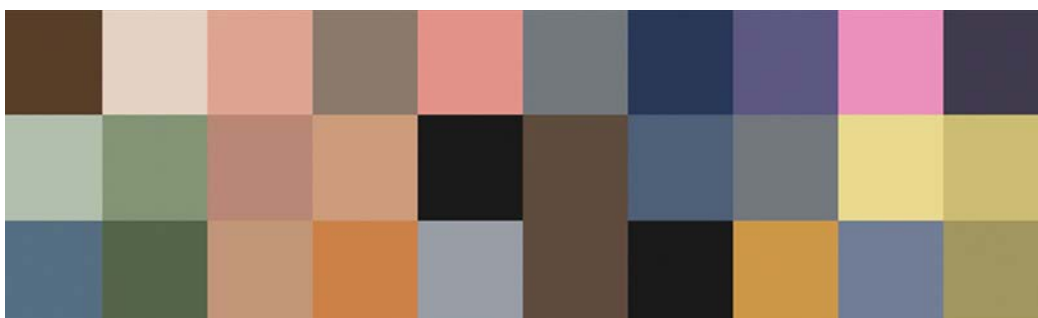
Martinez, Harmon, Hillburn-Arnold & Wilburn. (2020). *An Investigation of Color Shifts in Picturebooks*. *Journal of Children's Literature*, 46 (1), 9–22. Viitattu 6.4.2023. <https://www.proquest.com/docview/2391977026?pq-origsite=gscholar&fromopenview=true>

Wiseman, A. (2012). *Summer's End and Sad Goodbyes: Children's Picturebooks About Death and Dying*. Springer Science+Business Media. Viitattu 12.3.2023. https://www.researchgate.net/publication/257547841_Summer%27s_End_and_Sad_Goodbyes_Children%27s_Picture

KUVALIITTEET

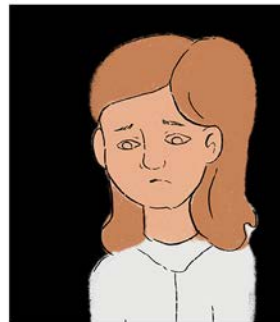
Kuva 1, kansi

Kuva 2, kirjan väripaletti

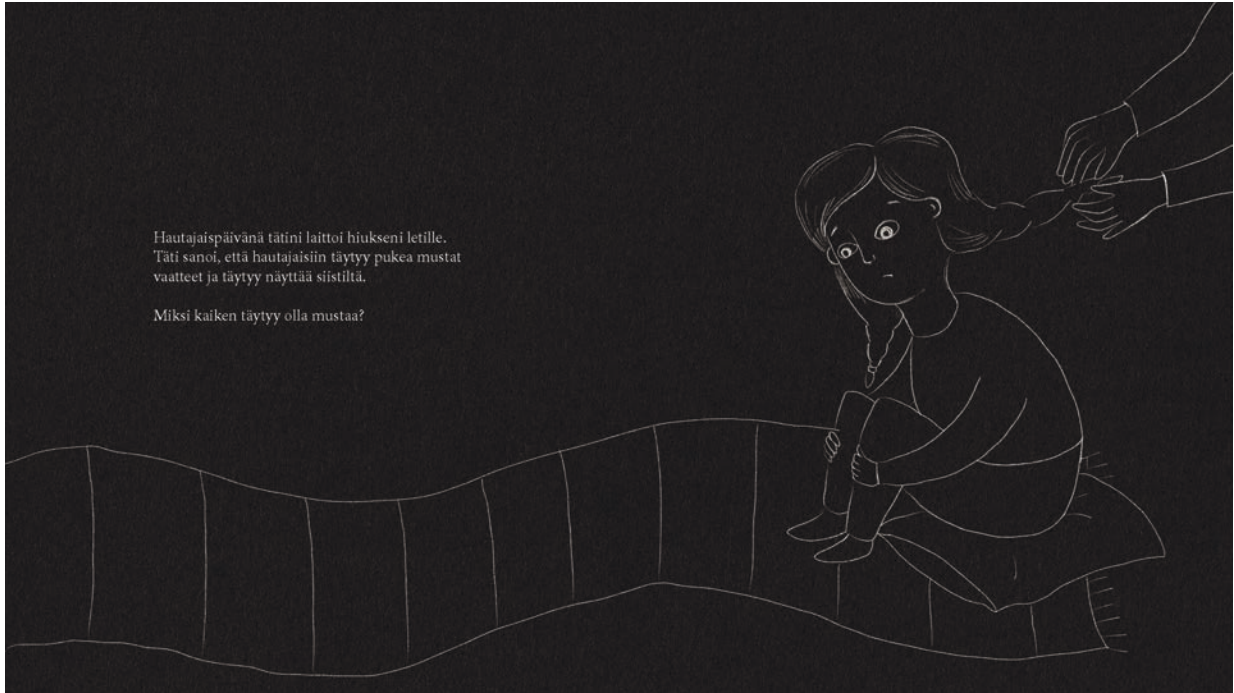

Kuva 3, hahmoluonnos

Kuva 4, hahmoluonnoksia

KUVITUSLIITTEET

Kuvitus 1, Kaikki on mustaa

Kuvitus 2, Muistotilaisuus

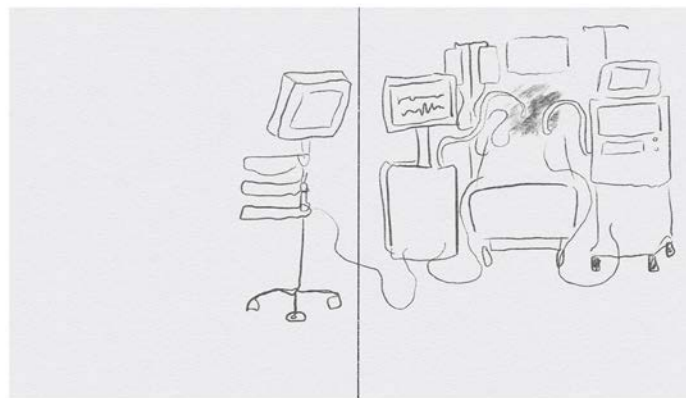
Kuvitus 3, Tyttö arkussa

Kuvitus 3, luonnoksia

Kuvitus 4, Sairaalassa

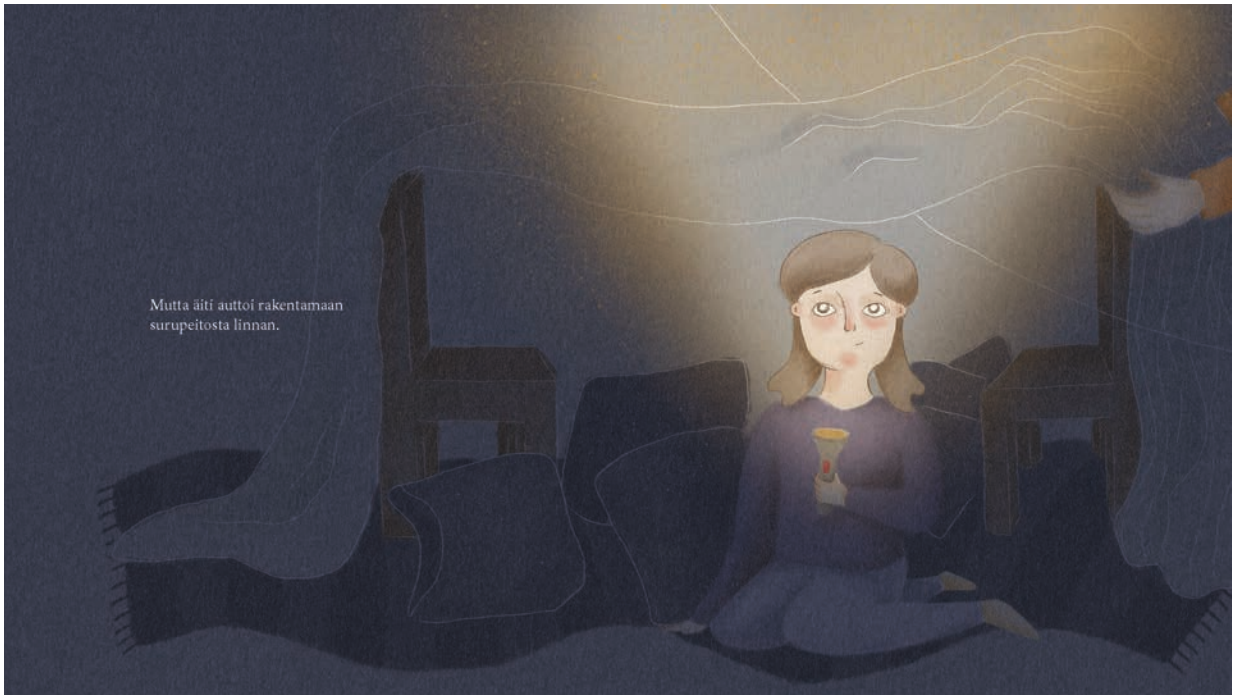
Kuvitus 4, luonnoksia

Kuvitus 5, Surupeitto

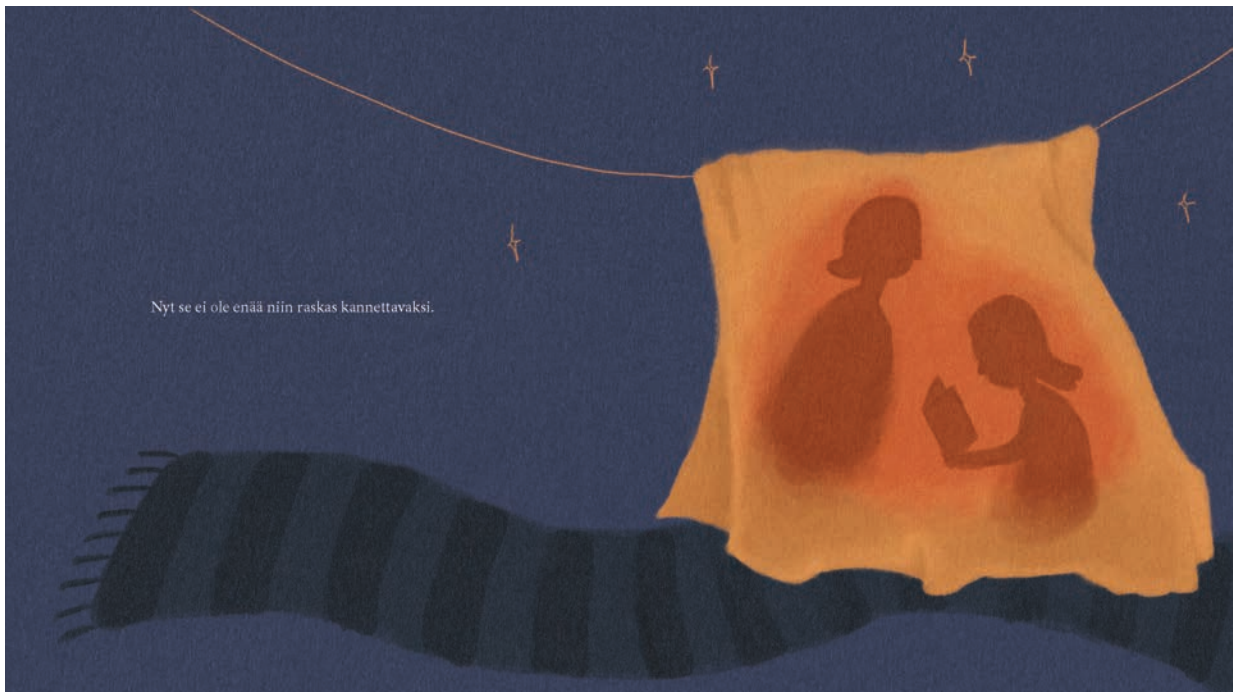

Kuvitus 5, luonnoksia

Mutta äiti auttoi rakentamaan
surupeitosta linnan.

Kuvitus 6, Surupeittolinna

Nyt se ei ole enää niin raskas kannettavaksi.

Kuvitus 7, Kevyempi

Kuvitus 8, Hautajaisissa

Kuvitus 9, Haudalla

